

‘ONDERLEGGER’

STUDIES IN KUNSTVAKIDOTIE

Mirjam van Tilburg, 2023

Algemeen	2
BIJLAGEN	8
Bijlagen studio's	9
Onderbouwing	9
Bijlage 1 Interviews studio's	19
Bijlage 2 Getekende patronen per studio	33
Bijlage 3 Reflectie op de interviews door Marieke Stein	34
Bijlage 4 Interview protocol studio's	39
Bijlage 5 Reflectie logboek 1 oktober 2020 - 1 maart 2021	42
Bijlagen The New School Collective	45
Onderbouwing	45
Bijlage 6 Convoking sessie TNSC	62
Bijlage 7 Soorten data TNSC	63
Bijlage 8 Topic lijst interviews TNSC	64

Algemeen

In onderliggende document vindt u meer informatie over de werkwijze en de bijlagen van dit doctoraatstraject. In dit stuk – na een algemeen deel over de vormgeving, het kader, tijdspad en de verhouding tussen de vijf essays – ga ik dieper in op de verantwoording van de casestudy The New School Collective en het experiment 'de studio's'.

In het Essay: (onder)zoeken in kunsteducatie beschrijf ik de uitgangspunten van de werkwijze binnen dit doctoraatstraject. In het Essay: LLO als commoning praktijk komen beide initiatieven ook uitgebreid aan bod.

Deze zoektocht kreeg de titel 'Studies in Kunstvakidiotie'. Het woord 'studies' in de titel draagt een vorm in zich. Zo zoekend werd er steeds meer duidelijk over leven-lang-ontwikkelen van kunstvakdocenten. Een consistent, rechtlijnig oorzaak-gevolgverhaal lijkt niet de waarheid te dragen. Mijn 'queeste suggereert iets zonder het zeker te weten, vanuit verbeelding. Zoals onderzoek in de kunsten hoort te zijn voor mij. Schetsen, in alle grijs tinten, met af en toe een gedachtelijntje dat nergens voor nodig is. Deze studies zijn rommelig en rafelig, ze bieden geen efficiënte, inzetbare antwoorden. Ik schets in een netwerkstructuur vooral beelden en anekdotes. Studies is een schetsmatig woord, waar herhaling en verband zoeken in verscholen zitten, en bovenal, het is een afgeleide van studio en studeren. Met het woord 'studies' in de titel wil ik afstand nemen van het discours van leren, en ruimte geven aan onbepaaldheid, collectiviteit en zoeken zoals deze het verhaal van dit doctoraatstraject kleuren. Hier bedoel ik niet studeren zoals we wellicht associëren met hoger onderwijs, een persoonlijk leertraject door het stapelen van modules, maar studeren als een constante gezamenlijke beweging door onverwachte interacties.

Vijf essays

De hybride publicatie 'Studies in Kunstvakidiotie' is voortgekomen uit het doctoraatstraject bij Antwerp Research Institute for the Arts (ARIA). De vijf essays zijn afzonderlijk te lezen en verwijzen regelmatig naar elkaar. Hier licht ik toe hoe ze zich tot elkaar verhouden en welke methoden en materiaal van invloed waren.

Essay: (onder)zoeken in de kunsteducatie vertelt over de keuzes waarmee ik stoeide tijdens deze queeste. Onderzoek doen in kunsteducatie vanuit de kunst is in dit doctoraatstraject een oefening en verdieping van de positie 'onderwijs als artistieke praktijk'. Deze tekst is een positionering.

Materiaal: literatuur, interviews studio's (bijlage 1), getekende patronen studio's (bijlage 2), beeldmateriaal studio's, casestudy The New School Collective (bijlage 6-8), wandelinterviews voorjaar 2020.

In Essay: LLO als commoning praktijk betoog ik dat kunstvakdocenten in het onderwijs voor 12-tot18-jarigen het aanbod van leven-lang-ontwikkelen-activiteiten als te smal ervaren. Hierin bespreek ik de mogelijkheden van commoning praktijken voor leven-lang-ontwikkelen voor kunstvakdocenten. Hiermee ga ik in op de aanleiding van dit onderzoek.

Materiaal: literatuur, interviews studio's (bijlage 1), getekende patronen studio's (bijlage 2), beeldmateriaal studio's, casestudy The New School Collective (bijlage 6-8), logboek studio's, werksessie conferentie LKCA 2020, materiaaltest.

In Essay: Herontdekking van kunstvakidiotie vertel ik waar ik tegenaan liep tijdens deze queeste: de coronacrisis. Het is een schets van een verandering van het vakmanschap van kunstvakdocenten in het eerste coronacrisisjaar. In die studio's hadden de kunstvakdocenten één houvast: kunstvakidiotie.

Materiaal: literatuur, interviews studio's (bijlage 1), getekende patronen studio's (bijlage 2), beeldmateriaal studio's, wandelinterviews voorjaar 2020.

In de twee essays Tijd en Blik schets ik wat de 'esthetische blik' en de tijdservaring van 'onderbreking' voor kunstvakdocenten kunnen betekenen. De 'esthetische blik' en 'onderbreking' hangen samen en hebben elkaar nodig. Beide dreigen te worden gedomineerd door de efficiënte en productieve orde die heerst in scholen en vragen oefening binnen LLO om niet te verdwijnen. Tijd en blik zijn thema's die met me meereizen in mijn praktijk.

Materiaal: literatuur, interviews studio's (bijlage 1), getekende patronen studio's (bijlage 2), beeldassociaties, werksessie met studenten van HKU en Codarts in 2019-2020, micro-logboek vooronderzoek onder leraren van 12- tot 18-jarigen in 2019.

Ontwerp hybride publicatie

Deze vijf essays fungeren als piketpalen waar ik gedurende dit onderzoek steeds naar terugkeerde. De essays en beelden zijn beschrijvend en geven een indruk van wat er onder andere tijdens het experiment in de studio's is gebeurd.

De hybride publicatie bestaat uit een expositie op het platform Research Catalogue en vijf losse fysieke zines met de essays en beeldmateriaal uit de studio. Deze essays kunnen los van elkaar verspreid en gelezen worden, hoewel ze onderling naar elkaar verwijzen. De zines hebben een vergelijkbare dikte, maar verschillen in formaat. Zo is het Essay: LLO als commoning praktijk ongeveer het formaat A4 en essay Blik ongeveer het formaat A6. Essay: LLO als commoning praktijk is geschreven om het discours van rapporten en adviezen rondom LLO voor kunstvakdocenten te kunnen functioneren, terwijl Blik een intiemer essay is dat in je binnenzak past. De essays zijn ook beschikbaar voor download op de Research Catalogue expositie.

In de vormgeving van dit werk heb ik drie kernprincipes gehanteerd, die voortkomen uit de benadering van mijn doctoraatsonderzoek:

Constellatie: In plaats van een traditionele, lineaire oorzaak-gevolgdissertatie, heb ik gekozen voor een vormgeving die de metafoor van de researchwand uit de studio's weerspiegelt. Hiermee wil ik de benadering van het onderzoek benadrukken: zoekend en omcirkelend.

Praktijk: Dit onderzoek ligt in het verlengde van onderwijs als artistieke praktijk. Ik richt me op doen-als-kunst. Dit uit zich in het gebruik van beelden van handen¹ en het gebruik van anekdotes om de essays nauw te verbinden met de praktijk. Dit proces van in- en uitzoomen heb ik letterlijk genomen in de vormgeving van de digitale expositie. In de tekst doe ik iets vergelijkbaars; de sleutelmomenten in de studio's dienen als vertrekpunt van elk essay.

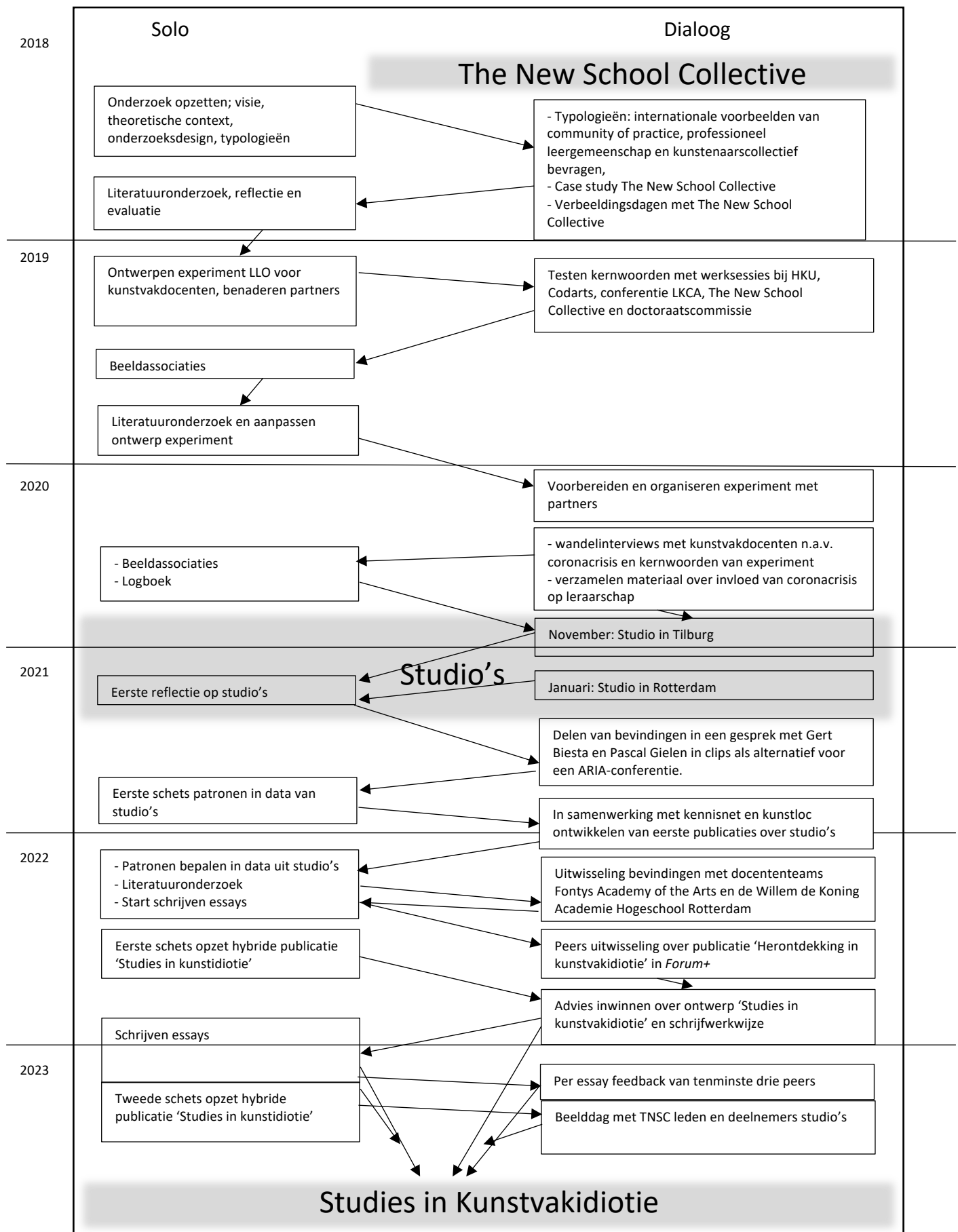
De-automatiseren: Met regelmaat verwijs ik naar doen-als-kunst met de-automatiseren, verschuiven en verstoren. Dit principe van verschuiven en af en toe een lijntje dat doodloopt is eveneens terug te zien in de vormgeving.

Dialogoog: De vormgeving heb ik ontwikkeld samen met oud-studenten, TNSC-leden en vormgevers. Net als de rest van het onderzoek heb ik steeds de dialoog opgezocht tijdens het ontwerpproces.

---

¹ De afbeeldingen van de handen zijn afkomstig uit L0071892 p. 151, 24 hand gestures, from Chirologia: or the naturall language of the hand. Composed of the speaking motions, and discoursing gestures thereof. Whereunto is added Chironomia: or, the art of manuall rhetoricke. Consisting of the naturall expressions, digested by art in the hand, as the chieffest instrument of eloquence, by historicall manifesto's, exemplified out of the authentique registers of common life, and civill conversation / ...By J. B. Gent. Philochirosophus, 1644
Copyrighted work available under Creative Commons Attribution only licence CC BY 4.0 <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Schematische weergave verloop doctoraatstraject

Kader

Dit onderzoek kent verschillende beperkingen. Ten eerste richt het zich alleen op kunstvakdocenten van leerlingen van 12 tot 18 jaar oud, die in dienst zijn van scholen. Er zijn verschillende soorten kunstvakdocenten meegenomen, waaronder media, drama, internationale schakelklassen, culturele kunstzinnige vorming, beroepsonderwijs en tekenen. De kunstvakdocenten van de studio's hebben gemeen dat ze kunstlessen verzorgen voor leerlingen in de leeftijdsgroep van 12 tot 18 jaar en hun opleiding aan een kunstacademie hebben gevolgd.

Het materiaal waar ik mee werk in dit onderzoek is leven-lang-ontwikkelen (LLO) activiteiten voor kunstvakdocenten. Activiteiten voor kunstvakdocenten die plaatsvinden na de initiële bacheloropleiding en die formele LLO-activiteiten omvatten. Masteropleidingen vallen buiten het bereik van dit onderzoek. De term LLO wordt in het kunsteducatieve werkveld, vooral in Nederland, vaak gebruikt. In Essay: LLO als commoning praktijk licht ik toe waarom ik niet de termen leven-lang-ontwikkelen en professionaliseren gebruik. De termen nascholing, navorming (Vlaams) en bijscholing gebruik ik niet omdat dit voor de kunstvakdocenten beladen negatieve termen waren.

Dit doctoraatstraject beperkt zich tot een lokale context, waarbij de ambitie om internationaal te spreken over de bevindingen werd belemmerd door de coronacrisis en persoonlijke gezondheidskwesties. Bovendien bleek de lokale situatie moeilijk te vertalen naar andere landen vanwege de verschillen in de organisatie van het onderwijs. Desalniettemin bood de lokale context complexiteit en rijkdom aan inzichten, met de mogelijkheid om literatuur en voorbeelden uit de internationale context naar de lokale situatie te vertalen.

Het experiment werd uitgevoerd in Rotterdam en Tilburg, en ging daarmee dieper in op de Nederlandse situatie. Het zou interessant zijn om in de toekomst vervolgonderzoek uit te voeren in Vlaanderen, waar de organisatie van LLO anders is gestructureerd.

Dit doctoraatstraject maakt deel uit van het Antwerp Research Institute for the Arts (ARIA) en wordt gepositioneerd als een artistiek onderzoek. Ik verdiep mijn eigen 'onderwijs als artistieke praktijk' in dit onderzoek en neem mijn praktijk en ervaringen expliciet mee. In Essay: (onder)zoeken in kunsteducatie vertel ik hoe ik dit zie en wat het voor mij betekent om onderzoek in de kunsten te doen.

Drie referentiekaders, namelijk cultuursociologie, wijsgerige pedagogiek en beeldende kunst, hebben de koers van dit doctoraat beïnvloed. Mijn denken is gevormd

in de beeldende kunst, door mijn opleidingen. Deze invloeden zijn ook merkbaar in de keuze voor hoogleraar cultuursociologie Pascal Gielen als hoofdpromotor en hoogleraar pedagogiek Gert Biesta als extern lid van de doctoraatscommissie.

Bijlagen

Bijlagen studio's

Onderbouwing

Deze verantwoording zet uiteen hoe de studio's zijn aangepakt. De studio's bestonden uit een wandelinterview met mij vooraf, een maand ontmoetingen in een kunstenaarsstudio in Tilburg (november 2020) of Rotterdam (januari 2021), een chat voor micrologboek en een wandeling van een kunstenaar en kunstvakdocent. In dit verantwoording stel ik mezelf vragen als: Hoe begon ik? Waar week ik en later ook we af van de werkwijze? Hoe werkte ik tijdens het analyseren van het materiaal? Hoe ervaren de kunstvakdocenten de studio? Welke patronen vielen op in dit experiment?

Werkwijze

Ontwerp

De basis voor het ontwerp van dit experiment ligt bij mijn doctoraatstraject, oftewel mijn queeste. Ik zocht naar LLO-kunstvakdocenten losweekt van het docentschap als efficiënte, productieve professional. Ik had voor mijn plan in 2019 een titel: studio voor contra-professionalisering. Het ontwerp bestond uit een aantal elementen, maar had geen opdracht, vraag of workshop als startpunt. Ik werkte samen met verschillende partners², zij hielpen me onder andere met het benaderen van de kunstvakdocenten en het regelen van de studio's. Er was een kunstenaarsstudio beschikbaar voor een maand in Tilburg en Rotterdam. De studio in Tilburg was in een net gerenoveerd wit studiopand. In Rotterdam was dit een oud pand op het schoolplein van een basisschool. In deze maand wilde ik minimaal drie keer zes uur samenkomen met vijf tot acht kunstvakdocenten. In de studio konden we alles aan muren laten hangen en apparatuur laten staan.

In de studio werkten we vanuit de kunst. We konden maken; tekenen, muziek maken, de ruimte was ervoor.

Onderdeel van de maand zouden ook flinke wandelingen met kunstenaars zijn, zo'n drie uur per stuk. De registratie van deze wandeling brachten de kunstvakdocenten mee terug naar de studio. Een ander onderdeel was een micro-logboek via een chat.

---

² Partners: Willem de Kooning Academie Hogeschool Rotterdam, Fontys Academy of the Arts, KCR, Kunstloc Brabant, Stichting Ateliers Tilburg.

Hierin stelde ik om de paar dagen een vraag aan de kunstvakdocenten, waarop zijn in de chat konden reageren. In de studio werd gedocumenteerd, door foto's en audio en video opnames. Tot slot had ik opgenomen in het plan dat een externe interviewer na de studio's het verhaal van de studio zou ophalen bij de kunstvakdocenten.

Ik ontwierp in 2019 ook een paar uitgangspunten. Allereerst dat ik hen zou aanspreken als liefhebbers van kunsteducatie. Vanuit de zorg die zij hadden voor onderwijs en kunsteducatie. Mijn eigen rol zou participatief observant zijn. Daarnaast waren vanuit mijn doctoraat belangrijke thema's de tijdservaring en de blik die zij werpen in een klas. Tot slot dat we zouden gaan onderzoeken van uit de kunst, vanuit maken en doen. Maar dat er geen resultaat hoefde te zijn na afloop van de studio's. Dat mocht, maar hoefde niet.

Realiteit

Een experiment verloopt nooit zoals je verwacht, en zeker niet in een crisisjaar. De kunstvakdocenten en ik hebben regelmatig afgeweken van het ontwerp. De studio begon bij de ontmoeting die ik had met de kunstvakdocent. Ik heb ervoor gekozen om met elke kunstvakdocent een wandeling te maken van huis naar school, variërend van 20 minuten tot 5 uur. Door deze wandelingen kreeg ik inzicht in de verloop van de coronacrisis, maar vooral ontwikkelde ik een basis van vertrouwen voor de studio. De coronacrisis was sterk aanwezig in de dagelijkse praktijk van de kunstvakdocenten en daarom was het een logische vervolgstap dat we met een vraag de studio in doken: welke invloed heeft de coronapandemie op ons docentschap?

Die vraag is vooraf ontstaan na aanleiding van de wandelinterviews en niet in de studio zelf.

Met z'n zessen tegelijk in de studio zijn, lukte niet altijd. Vanwege besmettingen, quarantaines of vanwege het veiligheidsgevoel. Daarom maakten we hier afspraken over en werkte we af en toe in estafette vorm en vormde de muur als estafettestok. Die muur werd belangrijker dan ik vooraf had voorzien. In Tilburg begonnen we in de leegte en vulde we de ruimte langzaam. Door het noteren, vormgeven aan en omhangen van onze gedachten en observaties werd de muur een registratie van onze zoektocht.

Ook het verblijf zelf in de studio was meer beladen door corona. Samen eten hebben we gedaan, maar was omslachtiger. Schoonmaken van keuken en toilet werd belangrijker dan ik vooraf had ingeschat. Er was in januari 2021 een avondklok, dat was een

externe beperking om weg te moeten. Blijven slapen hadden we graag gewild, maar was nu niet mogelijk.

De belangrijkste verandering was dat de wandeling met de kunstenaars minder intensief was. In de voorbereiding was het steeds afwachten of een studio kon doorgaan, want elke drie weken werden er nieuwe maatregelen ingevoerd. Het gevolg was dat ik kunstenaars had gevraagd, en het vervolgens lastig was om de agenda's van kunstenaars en kunstvakdocenten op elkaar af te stemmen.

Mijn rol in de studio vraagt ook meer nuancering, die was meer dan participatief observant. Hier schrijf ik meer over in het essay 'LLO als commoning praktijk'. Ik was geen 'fly on the wall' en deed meer dan alleen maar participeren als een van de vele deelnemers. Ik faciliteerde ook met eten, drinken, apparatuur en prints van foto's. Ik stelde vragen en deelde ervaringen en onzekerheden vanuit mijn eigen praktijk. Maar ik zei nooit: dit gaan we doen.

Analyse

Na deze twee maanden in de studio bleef ik achter met materiaal: foto's, audio fragmenten, vellen A3 met uitspraken, chat tijdlijnen, videofragmenten en twaalf interviews door een externe interviewer. Hoe heb ik deze geanalyseerd? De uitgangspunten zoals beschreven in Essay: (onder)zoek in kunsteducatie zijn steeds leidend geweest om tot een analyse te kunnen komen. Om tot een analyse te komen ging ik allereerst met de kunstvakdocenten³ en met pedagoog Gert Biesta en cultuursocioloog Gert Gielen⁴ in gesprek om de patronen scherper te krijgen en te contextualiseren. Vervolgens ben ik teruggegaan naar al het materiaal en heb getranscribeerde interviews samengevat (bijlage 1) en gecodeerd om deze eerste schets te testen. Vooral de interviews door de externe interviewer gaven een verhelderend perspectief op hoe de kunstvakdocenten de studio ervaren hadden. Hieruit ontstond het Essay: Herontdekking van kunstvakidiotie over het contrast tussen school en de studio voor de kunstvakdocenten. Ondertussen had ik meer distantie gekregen en vond ik het tijd geworden om meer van mijn eigen rol te begrijpen. Ik bestudeerde al het materiaal nog een keer inclusief mijn eigen logboek. Om de patronen zichtbaar te maken zijn er twee soorten data essentieel. Allereerst zijn dit de tekeningen van de muren van de studio's met daarin de accenten gelegd zoals deze tijdens de laatste gezamenlijke avond zijn gelegd (bijlage 2). Dit laat vooral zien

---

³ De laatste avond van beide studio's werd gedocumenteerd op video.

⁴ De clips die uit de gesprekken volgden zijn hier terug te vinden op de expositie op Research Catalogue van Studies in Kunstvakidiotie

wat we deden en welke vorm de studio had. Daarnaast tekstueel de twaalf interviews door de externe interviewer Marieke Stein (bijlage 1), haar reflectie (bijlage 3) en aanvullend over mijn eigen rol de samenvatting van mijn logboek (bijlage 5). Meer associatief en nuancerend zijn de andere soorten data zoals foto's van sleutelmomenten en objecten, losse A3 vellen en citaten van chattijldij.

Patronen

In de voorbereiding van dit experiment omschreef ik de studio als *'een plek om het spel van professionalisering een tijdje anders te spelen. We komen bij elkaar tijdens de schemer en in de luwte van schooltijd.'*⁵

Welke ervaring hadden de kunstvakdocenten in de studio? Er was niet één ervaring, er zijn wel een paar kenmerken te formuleren. Als een ruimte waar je even 'niks moet' (Donkers, Avenhuis), 'uit de automatisch piloot kan stappen' (Tammer, Meijers, Avenhuis) en 'even stil kan staan' (Donkers, Hulseboom, Avenhuis, van Hulst, Ulrich). Een plek om elkaar te ontmoeten, naar elkaar te luisteren en inleeft in iemand anders z'n situatie (Brouwer de Koning, Tammer, Ulrich). Een plek waar een gemeenschappelijk belang en begrip heerste (Meijers). Een paar kunstvakdocenten omschrijven de studio met een metafoor vanuit spelen (Brouwer de Koning), als een 'spel' (Spaander), 'speelse onderzoeksplek' (De Weijer, Donkers) of 'speelruimte' (Hulsenboom). Een paar andere kunstvakdocenten omschrijven de studio ook als een 'creëerplek' (Brouwer de Koning), een plek waar maken en 'kunstonderzoek ons verbond' (Tammer) en waar activisme (Van Hulst) en wrijving (De Weijer) de ruimte mocht hebben. De studio was een ruimte waar even niks moest, waar je stil mag staan en spelen. Een plek om te ontmoeten en een gemeenschappelijke zorg kan onderzoeken vanuit de kunst.

Waardoor kwam deze ervaring? Welke patronen vielen op in dit experiment? Wat zeggen de kunstvakdocenten hierover? Dit ligt ik toe naar aanleiding van vijf thema's.

---

⁵ Uit: voorstel studio contra-professionalisering uit 2019

Plek

De studio was een kunstenaarsatelier. Geen school en ook niet een ruimte bij iemand thuis. Niet op school was belangrijk, omdat ze zo niet gestoord werden en even uit de dagelijkse praktijk stapten. Het was ook geen huiskamer, dat was vooral in januari toen iedereen in lockdown zat belangrijk voor de kunstvakdocenten. Even iets meer een eigen ruimte, en letterlijk een uitstapje.

Bovendien was het een ruimte die we ons eigen konden maken. In deze kunstenaarsateliers zijn weinig regels en we hadden de sleutel. In Tilburg heeft bijvoorbeeld ook een kunstvakdocent gebruik gemaakt van de ruimte toen we er niet als groep waren. In de studio schilderden, tekenen en aten we. We luisterden naar elkaars muziek en naar elkaars observaties.

We legden de gesprekken vast op de muren, door het ophangen van citaten en beelden. Op de muren konden we doorgaan op ons gesprek waar we waren gebleven de vorige keer. Niemand, ook ikzelf niet, was bij elke keer aanwezig. De muur werkte als verslaglegging voor de volgende keer. Er was geen bouwplan (Ulrich) voor deze muren, we wisten vooraf niet hoe de studio er aan het einde van de maand uit zou komen zien. Het initiatief om vellen op te hangen, draden te spannen en met tape tekeningen te maken kwam van Ulrich, Tammer, Avenhuis en ikzelf. We reageerden op wat gebeurde in de praktijk van dit onderwijs voor 12 tot 18-jarigen en bij beide studio's waren de muren een registratie hiervan. De muren begonnen leeg en we maakten ze steeds meer eigen door deze te vullen met notities van onze gesprekken en gedachten.

Groep (Essay: LLO als commoning praktijk)

De kunstvakdocenten werden persoonlijke benaderd, het eerste contact was een telefoongesprek en het tweede het wandelinterview. De motivatie voor deelname aan de studio was voor alle kunstvakdocenten om anderen te ontmoeten en uit te wisselen met kunstvakdocenten van andere scholen. Om zo meer te weten te komen over hoe het er ergens anders aan toe gaat. Een aantal neemt ook deel om even uit de dagelijkse praktijk te stappen; even van een afstand naar werk kijken (Spaander), stil te staan en reflecteren (Avenhuis) en even iets anders dan werk en thuis en toch met je vak bezig zijn (Donkers). Voor ervaren Ulrich was het een motivatie dat ze in haar werk op een vast punt stuit, ze vindt het prettig om kunstvakdocenten die nog geen vooroordelen hebben te ontmoeten. Voor startende Hulsboom is de 'waarom' reden

geweest voor deelname; waarom is geven we eigenlijk onderwijs? Waarom is kunstonderwijs belangrijk?

De groep werd langzaam een groep van gelijkgestemden. In de studio begonnen we als een groep van verschillende scholen, disciplines en soorten scholen een beetje star op anderhalve meter afstand. We identificeerden onszelf niet met elkaar (zoals meer is in een collectief), er waren genoeg verschillen in meningen en die mochten blijven bestaan. De kunstvakdocenten had commitment, maar geen gedeeld concreet doel. Iedereen had een andere rol in de studio en zag andere dingen. Die uitwisseling werd als het waardevolste van de maand ervaren. Eén kunstvakdocent vond zichzelf geen onderdeel van de groep, doordat ze te weinig aanwezig kon zijn voor haar eigen gevoel. Verder was het per kunstvakdocent verschillend hoe sterk ze het gevoel hadden zelf de hoofdrol te hebben gepakt.

Verskillende kunstvakdocenten merkten op dat ze dit soort uitgebreide en intensieve gesprekken niet met hun eigen vaksectie hebben. Langzaam ontstond uit dat losse een band en ontwikkelden we volgens de meeste kunstvakdocenten een gezamenlijke blik en visie.

Mijn rol

Mijn rol in deze groepsvorming was er een van de rust en ruimte geven, en ook weigeren in te vullen. De kunstvakdocenten geven de volgende metaforen voor mijn rol in de studio: 'master of the puppets' (Hulsenboom), 'huismama' (Meijers), 'kampoudste' (Spaander), 'vragensteller' (De Weijer) en 'aanvoerder' (van Hulst). Als ik terugkijk via de interviews dan vallen een paar elementen op.

Allereerst faciliteerde ik door op te ruimten, het printen en de apparatuur te regelen. Tussen de bijeenkomsten door zorgde ik voor verbinding tussen de sessies. Ik had de setting gecreëerd. In mijn eigen logboek omschrijf ik dat ik niet wil vormgeven, dat de inrichting logisch moet volgen uit de situatie. Het ziet er vanzelfsprekend uit, maar is dat niet altijd. Hetzelfde geldt voor het eigen maken van de studio.

"Zo kies ik wel om hen eigen bestek en borden te laten meenemen, maar niet om samen IKEA tafels in elkaar te zetten. Dat had ik kunnen doen, maar dat vond ik teveel over IKEA gaan. Om dezelfde reden heb ik het karton weggegooid, ik vind

het belangrijk dat ik niet het beeld oproep hoe ik die tafels in elkaar aan het zetten ben. Zelf bestek en borden meenemen past bij corona en is ook meteen een manier om die ruimte eigen te maken. (Logboek, 27 oktober 2020)”

De groep was door mij bij elkaar gebracht. Het vertrouwen en gevoel van veiligheid was gecreëerd tijdens de wandelinterviews voordat we het kunstenaarsatelier betraden. Gedurende de maand bewaakte ik dit door hen alleen te vragen aanwezig te zijn. Er hoefde nooit iets af te zijn. En zelfs als je er was en te weinig energie had, was het prima. Die vrijblijvendheid en afwezigheid van schuldgevoel was belangrijk voor ze.

Daarnaast mijn eigen afwezigheid. Niet gepland, maar wel vooraf bedacht als mogelijkheid, was ik in beide studio's halverwege een flink stuk afwezig. Waardoor de groep het zelf moest oplossen en verantwoordelijkheid voor de studio kon pakken. Dat was ook nodig volgens de kunstvakdocenten, anders was ik te sturend geweest. Dit afwezig zijn liet ik ook gebeuren in gesprekken, dan nam ik even wat meer afstand en liet het gebeuren. Kortom; ik had eerst de leiding en liet dan weer los. Dan wilde ik even die rol niet op me nemen (Donkers, Brouwer de Koning) Dat was niet voor iedereen prettig, één kunstvakdocent gaf aan dit lastig te vinden.

De kunstvakdocenten vielen vooral mijn vragen en opmerkingen op. Spaander omschrijft dit als een balans tussen niet blijven hangen in het gesprek van 'alledag' en toch concreet blijven. Tammer en Hulsboom omschrijven ook dat ik mezelf soms verloor in het doorvragen; in een absurdistische semantische associatie bijvoorbeeld. Tammer omschrijft vooral de stilte die ik laat vallen na een kritische vraag of opmerking, ik vertraag volgens hem het tempo even. Juist in die ruimte, of open hoek (Van Hulst), ontstond ruimte om te spelen.

Het opmerken en vragen gaat volgens Ulrich en Meijers ook over het gezien worden, dat ieders bijdrage belangrijk was. Ulrich verbaasde zichzelf doordat ze blijkbaar iets slims had gezegd, of was Meijers verbaasd als ik oprecht haar mening wilde horen.

Vanuit mijn eigen perspectief was ik meer persoonlijk betrokken en onzekerder dan ik vooraf verwacht had. Distantie was er nauwelijks. Die onzekerheid was verschillend in beide studio's. In Tilburg schreef ik over mijn onzekerheid over mijn rol. Ik denk dat dit komt omdat Tilburg de eerste studio was en ik de kunstvakdocenten vooraf nog niet

kenden. In Tilburg vond ik het moeilijker om elkaar te vinden (logboek, 13 november 2020). In Rotterdam kenden de kunstvakdocenten mij al langer en had ik ook minder tijd omdat ik thuisonderwijs moest geven aan mijn dochters. Over mijn rol schreef ik hier minder. Net voor de start van de studio in Rotterdam vroeg ik me af of het ethisch was om elkaar te ontmoeten (logboek 1 januari 2021). In Rotterdam maakte ik veel schoon en was ik onzeker over besmettingen en voelde het meer als actievoeren om elkaar in een strenge lockdown elkaar te ontmoeten "Het voelt alsof ons eigen lijf in de strijd gooien om elkaar te kunnen ontmoeten." (27 januari 2021)

Tijdservaring (Essay: Tijd)

Tijdsinvestering is een cruciaal element om LLO te laten slagen. Toch is er slechts één kunstvakdocent geweest die echt veel minder tijd aanwezig kon zijn dan ze vooraf had aangegeven door omstandigheden op werk. Allemaal waren ze een fundamentele hoeveelheid tijd, ongeveer 20 uur, aanwezig in deze maand. Dat dit lukte kwam volgens een paar van de deelnemers door de tijdelijkheid, na een maand was het weer 'klaar', dat was overzichtelijk.

De kunstvakdocenten omschrijven de tijdservaring in de studio vooral in contrast met de rest van hun leven in deze maanden. De schooldagen waren voor de kunstvakdocenten vooral doorbuffelen, doorbijten (Ulrich), oneindig (Meijers) en doorzetten (Van Hulst, Spaander). In de studio creëerden we samen tijd om stil te staan. De meeste kunstvakdocenten willen daarom de studio ook studio stilstaan noemen of een uitstapje. De dag dat de 'timer uit mag' (Ulrich). Voelde een gesprek met management over de invloed van corona (Tammer) of een online masterclass over digitaal onderwijs (Ulrich) als verspilde tijd, de studio ervaarden ze nooit zo. Spaander en Avenhuis kregen energie van de studio. Ze gingen er vermoeid heen, en kwamen relaxed terug. In de studio verlegden ze 'de urgentie van tijd naar urgentie vanuit jezelf' (Spaander).

Donkers omschrijft de tijdservaring als tussen 'to-do-lijst afwerken' en tekenen in. Bij tekenen vergeet ze de tijd, en 'to-do-lijst' voelt als werkdruk. De studio voelde als iets waar je de tijd voor neemt. Het was geen eigen tijd, maar tijd voor niet-weten wat je gaat doen en ontmoeten.

'De tijd ging daardoor niet per se sneller of trager, maar het was een soort uitstapje om ernaar te kijken naar hoe de tijd verstrijkt en wat er gebeurde in die tijd.' (Meijers)

Dat dit onderzoek maar een maand duurde en daarom overzichtelijk was vonden alle kunstvakdocenten prettig, anders hadden ze de commitment niet kunnen volhouden. Hoewel driekwart ook aangeeft door te willen gaan. Overigens maakte vorm van de ontmoeting niet zoveel uit voor de tijdservaring. In Tilburg kwamen we zes uur elke vrijdag bij elkaar en in Rotterdam twee avonden en een lang weekend. De omschrijving van de tijdservaring is in alle interviews vergelijkbaar.

Kunst (Essay: Blik & Essay: (onder)zoeken in kunsteducatie)

Kunst was aanwezig in de studio, niet altijd op dezelfde manier. Kunst was hetgeen waarin we elkaar vonden, ons enthousiasme voor de kunst en wat leerlingen doen met kunst. *Hier* ging het om, *hier* waren wij liefhebbers van.

Allereerst omdat we werkten in een kunstenaarsstudio. Daarnaast omdat een onderdeel van de maand was om een wandeling te hebben met een kunstenaar. Die wandeling maakte de connectie tussen kunstenaar en docent belangrijker werd in de studio (De Weijer). Gesprekken waar het even vanuit beide perspectieven ging over de betekenis van kunst (Meijers). Het waren ontmoetingen vanuit gedeelde liefde voor het maken en het vak (Ulrich, Brouwer de Koning).

Naast dat we in kunstenaarsatelier waren en er een ontmoeting was met een kunstenaar, was kunst ook een manier van onderzoek. De studio gedroeg zich als een kunstonderzoek (De Weijer, Avenhuis) of kunstproces (Tammer). De kunstvakdocenten geven hier verschillende argumenten voor. Allereerst het zoekende (Hulsenboom) en niet-doelgerichte (Avenhuis). Ulrich voelde de vrijheid om af te stappen van controle en meer vanuit haar makerschap te reageren. We namen kunst (foto's, muziek, beeldend werk) mee naar de studio en maakten ook terplekke muziek, schilderen en natuurlijk de de muur, oftewel de recherche wand (Spaander, Van Hulst). Hierdoor sloten we verbond en vonden troost in kunst (Tammer en Meijers). Onze blik werd ook gestuurd door kunst. Bijvoorbeeld toen Tammer een soundtrack bij de muur maakten, we door de ogen van de muziek naar de muur keken. (Van Hulst, Tammer, Van Tilburg). Tot slot scherpten we onze blik en visie in de studio.

Die blik vormen werd als onderdeel van het kunstonderzoek gezien. (Donkers, Brouwer de Koning, Hulsenboom, De Weijer)

Spaander is zelf niet opgeleid als kunstvakdocent en noemt de manier van werken in de studio typisch voor kunstvakdocenten. Het toestaan van opeens een andere invalshoek en buiten je comfortzone spelen. Het effect van dit werken is als een 'luikje in je brein dat opengaat' (Van Hulst) of triggeren (Spaander).

Bijlage 1 Interviews studio's

Deze interviews zijn data van het experiment 'studio's' onderdeel van het doctoraatstraject 'Studies in kunstvakidiotie' van Mirjam van Tilburg.

De kunstvakdocenten van de studio's in november 2020 (Tilburg) en januari 2021 (Rotterdam) zijn twee keer geïnterviewd. Het eerste interview was een wandelinterview in de periode april-november 2020 door Mirjam van Tilburg. Het materiaal dat hieruit kwam is meegenomen als materiaal bij de start van de studio's.

De interviews die hier zijn samengevat zijn na de studio's afgenomen door een externe onafhankelijke onderzoeker in het werkveld van kunsteducatie: Marieke Stein. In 1993 heeft zij een HBO opleiding voor Jeugdwelzijnswerk in Den Haag afgerond en daarna heeft ze aan de Universiteit Utrecht een master gedaan in Algemene Sociale Wetenschappen (1997). Vervolgens heeft ze op verschillende plekken gewerkt in buitenschoolse kunsteducatie en eigen, meer maatschappelijk georiënteerde projecten opgezet, vooral in Rotterdam.

De weergave van de interviews zijn om willen van leesbaarheid samengevat in notities door Mirjam van Tilburg. De volledige transcripties en coderingen zijn op te vragen via e-mail. In alle essays en ook in deze weergaven zijn de echte namen van de kunstvakdocenten gebruikt. Ik kies er, in overleg met de kunstvakdocenten, voor om dit niet te anonimiseren. Dit doe ik om hen extra krediet te geven voor de observaties en acties die zij inbrachten. Ik zie hen als mede-onderzoekers. Naar deze interviews wordt in alle essays van dit doctoraatstraject verwezen.

In de bijlagen is een reflectie op de interviews door Marieke Stein en het interview protocol opgenomen.

Weergave interviews van de studio in Tilburg november 2020

Geïnterviewde: Dirk Hulsenboom

Interviewer: Marieke Stein

Datum: 5 januari 2021, 16.00

Waar: Zoom

Notities Mirjam van Tilburg, 28-06-2021

Voor Dirk was de studio een plek waar je een stap terugneemt en reflecteert. Hij noemt het 'de speelruimte'. Hoewel hij heel druk was, vond hij de tijd in de studio nooit te druk, het was een plek om stil te staan. Het was vrij ongedwongen met veel ruimte voor anekdotes, en Mirjam had de voorwaarden had gecreëerd. Ook na de studio, in gedachten resoneert, was het een plek waar je als collega's allemaal zoekende bent en in vertrouwen spart. Iedereen had z'n eigen rol in de studio, iedereen zag ook andere dingen, concludeerde anders. Gedurende de maand is hij zich comfortabeler gaan voelen. Hij omschrijft dat de studio geen duidelijk doel had, daar hangt mee samen dat de studio dus ook ineens 'klaar' was. Dat ervaarde hij als prettig omdat je dan gewoon kon stilstaan.

Hij had een extreem drukke maand in november, elke dag van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat afspraken staan. Hij leefde heel erg per dag, van moment tot moment en leven naar de eindstreep. In deze maand was zijn motivatie om te komen de volgende vragen: Waarom doen we dit [onderwijs geven] eigenlijk? Waarom is kunstonderwijs belangrijk en hoe kan dat nu in deze tijden gegeven worden? Wat kan ik als net begonnen docent van al deze ervaren docenten leren?

Wat hij belangrijk vond aan mijn rol was dat ik alleen vroeg of ze er wilden zijn en ze niet teveel hoefden of af hoefden te hebben. Hij werd aangesproken op een vrijblijvendheid Het was wel mijn rol

om weer iedereen bij elkaar te roepen. Mirjam was de 'master of puppets', hij noemt mijn aanpak inspirerend, al vond hij dat ik me soms blindstaarde op dingen die helemaal niet erg waren.

Hij is het meest gaan nadenken over zijn visie/blik op onderwijs door ons gesprek tijdens de wandeling. Hij geeft aan dat we in studio wel gesprekken hadden over de professie kunstvakdocentschap, met name dat hij tegen de verwachting is dat een docent een soort therapeut is en dat een docent ook een soort ambassadeur is van zijn vak. In deze vindt hij het belangrijk dat iedereen creatief kan zijn, maar ook dat de kunstvakken wel meer is dan 'creatief bezig zijn'.

Geïnterviewde: Doreth Donkers

Interviewer: Marieke Stein

Datum: 15 december 2020, 16.00

Waar: Zoom

Notities Mirjam van Tilburg, 07-09-2021

Doreth geeft aan het gevoel te hebben de studio half te hebben gedaan. Ze twijfelde vooraf al aan deelname. Ze heeft Mirjam input gegeven [een uitgebreide email met uitleg] over waarom de werkdruk te hoog is voor volledige deelname. De studio paste niet zo goed, terwijl ze het eigenlijk wel meer wilde doen. Ze geeft aan elke werkdag kapot te zijn en moeite te hebben haar baan lopende te houden. Waarom ze toch bleef terugkomen was omdat ze even anders bezig wilde zijn met haar vak dan alleen voor de klas te staan en om met andere mede-kunstvakdocenten te praten over je vak.

Omschrijving studio. Voor haar is het verhaal van de studio dat we de studioruimte hebben gedeeld met heel veel ideeën, gedachten en gesprekken over kunstonderwijs [in VO]. Het was ruimte om stil te staan bij wat er in eerste helft van coronacrisis is gedaan en wat ze daaruit hadden geleerd. Die ruimte was er op school niet om het hier met collega's over te hebben. Het was een plek waar dingen gewoon kunnen en niet perse af moeten zijn, niks moest. Ze omschrijft de activiteiten in de studio als gesprekken over wat ze nu meemaken in school en hun vak, reflecteren op wandelinterviews, samen eten en drinken en reflecteren op de studio zelf.

Ze heeft de studio ook ervaren als een groep van gelijkwaardige deelnemers, hetgeen ze delen is het gevoel 'we zitten in hetzelfde schuitje' en het open staan voor een onderzoek als deze studio. Ze mist in haar vaksectie het praten over kunstonderwijs en zoekt dit graag op, dit stimuleert en inspireert haar. Ook het delen dat het werken op school in een (halve) lockdown zwaar is, was belangrijk voor haar. Mijn rol vond ze lastig, omdat ik ze in haar ogen teveel liet zwemmen. Hierdoor zijn er minder concrete dingen uitgekomen om op te pakken. Ik had het initiatief genomen, en wel spullen meegebracht en vragen stelde, maar zei nooit ; 'dit gaan we doen of daar gaan we het over hebben'. Ze omschrijft dit als een kleine leidersrol.

Metafoor voor de studio was voor haar een chaotische hersenspinsel, lijntjes, ideeën en gedachten, een onderzoeksruimte. De school was ook vol regellijntjes, maar dan recht. De tijd in de studio was voor haar tussen school to do lijsten en tekenen in. Als ze tekent vergeet ze de tijd, want dan is ze gewoon lekker bezig. De studio vroeg van haar dat ze er wilde zijn, dus met de auto naar toe terwijl ze eigenlijk geen puf en energie meer had. De rust vond ze niet altijd in de studio, daarvoor was het soms wat vaag, haar gedachten dwaalden in de studio ook wel eens af naar wat ze nog allemaal moest doen. Het voelde alsof ze er wel de tijd voor moest nemen, en niet als eigen tijd. De whatsapp voelde voor haar als werken, het stond op haar to do lijst; 'whatsapp bijwerken' (overigens de gehele app, niet alleen van studio, ook met vriendinnen)

De studio heeft haar opgeleverd dat ze meer heeft nagedacht over de eerste lockdown, waardoor ze in de tweede lockdown beter weet wat ze anders gaat doen. Bijvoorbeeld, tijdens de eerste lockdown voelde het lesgeven soms als bezigheidstherapie voor haar. Het maakte niet zoveel uit wat ze deed, als ze maar les gaf dat gevoel gaf de directie haar. De oorzaak die ze aangeeft is dat er visie mist, zeker in

zo'n nieuwe situatie is het dan lastig om te bedenken wat dan goed is om te doen. Ze wil dat in de tweede lockdown anders gaan doen en door de whatsapp is het laagdrempelig om anderen uit de studio om raad te vragen. Haar blik is niet zozeer anders geworden door de studio, maar wel scherper. Ze heeft ook wat gemist. De gesprekken gingen voor haar vooral over wat en waarom en ze miste handvatten of het 'hoe'. Kunst kwam voor haar weinig voor in studio, behalve dat we dingen gingen maken. [zij was afwezig bij de sessie over wandelingen met kunstenaars en wat je inspireert meenemen] Ze denkt dat dit anders was geweest als we meteen waren gaan maken en niet waren begonnen bij de interviews. Ze had het tof gevonden om de situatie van corona meer in een beeld te vertalen.

Doreth omschrijft ook het moment van interview met Marieke goed. Dit is afgenomen net voor kerstvakantie toen bekend werd dat de lockdown voor VO weer begint. Elkaar opzoeken als sectie is niet handig, online doe je al zoveel, je hoopt dat het maar voor twee weken is (maar stiekem twijfel te aan die voorspelling) en je bent toe aan vakantie.

Geïnterviewde: Esther Brouwer de Koning

Interviewer: Marieke Stein

Datum: 17 december 2020, 10.00

Waar: Zoom

Notities Mirjam van Tilburg, 07-09-2021

Esther kijkt heel positief terug op studio. In het begin was het zoeken, maar ergens in de maand maakte ze hier progressie in en werd het ook meer haar onderzoek.

Esther kan de maand niet samenvatten, maar we hebben, volgens haar, wel samen een blik ontwikkeld. Esther omschrijft de studio als een ontmoetings- en creëer plek, waar je visie ontwikkeld. Een plek zonder functie, waar alles mag en alles kan. Voor haar was die visie in deze periode erg belangrijk, waar grijp je op terug?

Esther omschrijft de werkwijze van de studio dat we veel gesprekken hadden en we die gesprekken vastlegden. Door met elkaar te praten en te delen, leer je je visie verwoorden en ook hoe anderen daarin staan. Voor haar werd 'studio blik' de beste benaming, omdat we allemaal onze eigen blik naar de studio. Maar ook het fysieke van de studio, het was een blikerige galm bak, vond ze 'studio blik'. Ze omschrijft de studio ook als een onbewuste voorbereiding op de tweede lockdown, alsof ze er zo meer klaar voor waren. Op school was ze veel gewoon aan het doen, ze vindt het leuk om veel verschillende dingen te doen. De studio was een uitstapje in die drukke werkweek, even uit die flow van dingen doen, even afstand (metaniveau) nemen van je praktijk. Ze ziet het als professionalisering, omdat ze er veel van geleerd heeft omdat ze heel bewust heeft nagedacht over wat ze deed. Ze ziet het ook als spelen omdat je verbindingen legt met elkaar, en aan het creëren bent.

De groep, het samen, vond ze lastig. In het begin had ze moeite met de manier hoe (en snel) conclusies werden getrokken door de groep, met name door de deelnemers met een beeldende achtergrond. Het gesprek ging met regelmaat over verschillen en vooroordelen over verschillende disciplines. Tegelijk herkende ze meteen in iedereen een gepassioneerde kunstvakdocent die allemaal hetzelfde startpunt [wandelinterview met mij] hadden.

Aan het einde van de maand gingen we meer evalueren en convergeren en toen ontstond er voor haar meer iets (collectief) nieuws uit.

De whatsapp had meerdere functies: het communicatiemiddel naar de degene die er niet was en praktische dingen, micrologboek en wat er in de studio gebeurde mee naar huis te nemen. De whatsapp lijn is ook blijven leven na de studio, bijvoorbeeld met foto van speelruimte. Ze nam ze mee uit de studio en whatsapp tijdlijn dat ze in de tweede lockdown ook de speelruimte moest blijven opzoeken.

Kunst in de studio was langere tijd geforceerd, we namen bewust iets mee. Ze vond het vanzelfsprekend dat dat onderdeel, kunst van kunstvakdocent, ook in de studio was.

Voor Esther was de wandeling met Sanne Rambags (zanger) heel bijzonder. Zij droeg haar zelf aan, omdat ze nieuwsgierig was naar haar. Ze keek vooraf naar haar op, zo durfde ze eerst niet te zingen met haar. Maar na de wandeling waren ze gewoon jonge vrouwen van in de twintig. Ze voelden gelijk en konden praten over hun vak: zingen.

Esther noemt een aantal keren de bescheidenheid van de kunstvakdocent, het niet aanvragen van professionaliseringsgelden voor zangles, jezelf op de tweede plek zetten en uitvoerend kunstenaar op de eerste, jezelf op de tweede en leerlingen op de eerste 'laten shinen'. Die bescheidenheid noemt ze mooi, maar ook lastig. Ze vindt die bescheidenheid ook wel bij haarzelf passen, ze heeft bijvoorbeeld wel in de studio gezongen toen er niemand was, maar niet toen wij er waren. Daarvoor vond ze dat te kwetsbaar. Het plezier voor zingen verdween een beetje tijdens haar studie. Ze verbond het met haar docentschap en daardoor ging ze heel technisch zingen. Terwijl ze ooit was gaan zingen omdat ze daar zichzelf in kwijt kon. En nu ze na een paar jaar als kunstvakdocent te werken enige stabiliteit heeft gekregen in haar werk, heeft ze weer zangles. Nu is zingen weer verbonden met plezier en kan ze zichzelf er weer in kwijt. De maker ontwaakt.

Esther vertelt dat ze zangles volgt maar er in eerste instantie, pas na een opmerking van een collega, niet aan gedacht had om dit vanuit persoonlijk professionaliseringsbudget te financieren. Zingen is voor haar iets heel persoonlijks en daarom had ze zelf die koppeling niet gemaakt. Ze beschrijft het gesprek in de studio hierover, ook anderen hadden zich niet gerealiseerd, vooral omdat ze het zelf leuk vonden, gewoon voor zichzelf en niet omdat de lespraktijk het doel is.

Mijn rol was dat ze mij in het begin zagen als leider en ik die rol als leider niet wilde opnemen. Terwijl ze aangeeft dat het nodig was dat ik het gesprek terug bracht naar iets concreets. Ook gaf ze aan dat ik de verbinding was tussen verschillende sessies, toen ik er niet was, toen viel dat ook weg. Esther geeft aan dat ze weinig inzicht heeft in het gehele onderzoek van dit doctoraat, de plek van de studio en welke conclusies ik uit de studio trek.

Geïnterviewde: Irene Ulrich

Interviewer: Marieke Stein

Datum: 7 januari 2021, 11.00

Waar: Zoom

Notities Mirjam van Tilburg, 13-09-2021

Irene gaat deelnemen aan de studio terwijl ze in haar carrière op een vast punt stuit, ze ervaart werken in onderwijs als een haat-liefde verhouding. Ze vindt fulltime werken te zwaar. Het kost teveel energie en levert te weinig op. Ze vindt dat op haar werk misbruik wordt gemaakt van enthousiasme, iedereen in haar vaksectie heeft al een burn-out gehad.

Irene omschrijft de studio als dat je met iets groter bezig bent dan wat je in je dagelijkse praktijk doet. Waar je in alle vrijheid kon onderzoeken en praten over je vak en over dingen die belangrijk voor jou zijn, zonder dat die daadwerkelijk fysiek iets op moeten leveren. Bij start had ze geen concreet verwachtingen, het werd als snel duidelijk dat we binnen de studio geen bouwplan hadden, geen leidraad. Het was een uitwisseling met docenten buiten je eigen school over hoe er werd omgegaan met regels en maniertje tijdens de pandemie. Een groep werd bij elkaar gegooid met een bepaalde commitment, maar zonder verplichting, doel of belang.

Irene geeft een omschrijving van de dynamiek in de studio. Eerst was die star, iedereen had z'n plek op anderhalve meter aan tafel. Na een paar weken verplaatsten we de tafel en daardoor gingen we vrijer bewegen.

Irene heeft het veel over tijd. Tijdens corona ontdekte ze dat ze meer tijd had om nieuwe opdrachten te bedenken en daar krijgt ze meer energie van. Bovendien vindt ze het makkelijker om met de vakgroep af te spreken via MSTeams. Op school komt er altijd wat tussen, dan gebeurt er iets met leerlingen.

Irene vindt het jammer dat ze niet meer vrije tijd besteed aan het makerschap. Die vrije tijd blijft gewoon niet over, ze weet niet waar die blijft, die is gewoon weg. De schooldagen zijn voor haar doorbijten en buffelen. De dag in de studio omschrijft ze als 'ik mag weer', een dag waarop je die timer uit kon zetten. Verder omschrijft ze een masterclass over online lesgeven als verspilde tijd, omdat het alleen ging over toepassingen. Dagen in de studio waren nooit verspilde tijd.

Irene ziet zichzelf als maker en docent. De wandeling met Navid Nuur (beeldend kunstenaar) was belangrijk voor haar een ontmoeting tussen onderwijs en kunstenaarschap, al zijn beide makers. In haar makerschap kan ze afstappen van haar behoefte aan controle, door te werken met technieken waarmee je eigenlijk nooit precies van tevoren weet hoe het eruit komt te zien. Ze omschrijft haar natuur als doelgericht en juist daarom is het goed voor haar om bezig te zijn met de studio omdat ze soms ook van haar leerlingen verlangt om het doel los te laten.

Irene omschrijft haar eigen rol als oudgediende in een leergemeenschap, ze deelde bijvoorbeeld lesmateriaal. Ze ziet zichzelf als degene die grote dingen probeert klein te krijgen, trechteren, overzicht en samenvatten. Ze was ook degene die zorgde voor de overdracht op de vrijdag dat ik er niet was, dat ervaaarde ze alsof ze de leiding had. De tweestrijd in haarzelf tussen het delen van enthousiasme met de anderen en tegelijk als oudgediende een bepaalde realiteitszin te hebben (soms cynisch) vond ze lastig. Irene omschrijft haar eigen blik op onderwijs als vastgeroest. In de studio ontmoette ze kunstvakdocenten die zonder die voordelen kijken. Die verschuiving om toch in mogelijkheden te kijken was belangrijk voor haar. Ze had nog wel doorgewild met de studio.

Irene omschrijft dat ik geen sturing gaf. Dat ik de tweede keer er niet was, was volgens haar goed, om de ruimte meer eigen te maken. Ik gaf hen soms vragen in micro-logboek waarvan zij niet precies wisten wat ik er mee bedoelde, Irene interpreteerde dit als dat ik wilde voorkomen dat ze gingen schrijven wat ik wilde horen. Verder citeerde ik hen regelmatig en dan waren ze zelf verbaast hoe slim ze iets gezegd hadden. Een belangrijke bijdrage van mijzelf was dat ik op het moment dat we moe waren een kritische vraag stelde die alles daarvoor op z'n kop zette. Wat betekent dat voor ons? Dat het stilviel om daar gewoon over na te denken, zonder behoefte om te praten en zonder een antwoord te proberen te krijgen.

Geïnterviewde: Kim de Weijer

Interviewer: Marieke Stein

Datum: 13 januari 2021, 10.00

Waar: Zoom

Notities Mirjam van Tilburg, 5-7-2021

Kim omschrijft het doel van de studio als het onderzoeken van 'wat gebeurt hier nou? Hoe werkt dit? Welke invloed heeft de pandemie op ons werk? Kim vond twee gespreksonderwerpen in studio fijn. Allereerst om de verschillen tussen scholen over hoe ze omgaan corona maatregelen en cultuuronderwijs te ontdekken. De whatsapp groep was de plek waar de verschillen tussen scholen naar bovenkwam. Daarnaast om samen over de essentie van onderwijs na te denken. De wandelingen met kunstenaars maakte wel dat de connectie tussen kunstvakdocent en kunstenaar belangrijker werd in de studio.

Kim omschrijft de studio als een creatieve speelse onderzoekplek. Ze omschrijft de wrijving die er ontstond, zoals ze als kunstenaar werkte. Vanuit niks een startpunt maken, dat is heel moeilijk. Maar

als je aan de slag gaat, dan ben je echt aan het luisteren en echt aan het kijken en echt aan het onderzoeken. We zijn gezamenlijk gaan bouwen in als proces in de studio. We maakten allemaal een verzameling en dat probeerden we bij elkaar te brengen in een continue vergelijken. Die verzameling was niet opgebouwd uit ieder een apart gedeelte, maar een centraal onderwerp waaromheen we meningen noteerden. We werkten als groep en discussieerden als groep. Dat zou ze met collega's niet hebben, daar zou het meer zijn van: Jij vindt dat. Ik vind dit. Klaar. In de studio werkten we in verschillende samenstellingen, dat heeft ze juist als prettig ervaren, daardoor was het gesprek steeds anders.

Kim is vaak in quarantaine gemoeten in de winter van 2020-2021 omdat ze in contact was gekomen met positief getestte. Dat maakte dat ze steeds eruit was en alles moest oppakken. Bij vlagen had Kim alle tijd, zo omschrijft ze dat ze op haar gemakje een lesopdracht had zitten uitwerken tot in de puntjes. In een van deze quarantaine weken schreef ze een brief aan Barbara Visser, dit ervaarde ze als passend bij de vertraging waar ze in die quarantaine zat.

De essentie van kunsteducatie, zeker in een pandemie, is voor haar een gevoel of idee tot uiting kunnen brengen, een plek kunnen geven. De verandering in blik zat m in die essentie van kunsteducatie opnieuw verkennen, want je kon niet alles doen. En voor leerlingen was het vooral blikverbreding en hoe kijk je naar deze tijd, school, vrienden, etc.

Kim omschrijft mijn rol was dat ik persoonlijk het oprecht serieus heel graag gewoon alles wilde weten. Ik was de vragensteller, de procesbewaker, maar ook onderdeel van het geheel. Ik was al met het onderzoek bezig en had meer een plan. Ze zegt wel dat als iemand anders een andere concrete onderzoeksvraag had gehad, dat dit ook had gekund. Het was vooral de rol die kreeg en niet per se mijn persoonlijkheid.

Geïnterviewde: Mirjam van Tilburg

Notities Mirjam van Tilburg, 21 maart 2022

Interviewer: Marieke Stein

Datum: 11 januari 2021, 13.30

Waar: Zoom

Mijn eigen rol omschrijf ik als schakelen tussen onderzoeker en deelnemer. Vanaf de eerste dag was er vertrouwen. Ik wist vooraf al dat het proces niet meteen 'bottom up' zou zijn. Een groep vormen duurt even, zeker om samen een urgentie te vinden. Daar kwam bij dat we zonder concreet doel werkten. We starten en dan keken we wel wat er kwam. Dat dit door sommige kunstvakdocenten als vaag werd ervaren resulteerde erin dat ik twijfelde in hoeverre ik moest sturen. Halverwege de maand heb ik toen duidelijk gezegd: "Ik ben hier niet de leider, in zoverre dat ik niet ga beslissen wat we gaan doen." Tijdens de laatste avond ervaarde ik wat misverstand rondom mijn rol, daardoor is de documentatie summier geworden dan we als groep hadden besproken en nam ik een meer afwachtende rol aan. Mijn motivatie, die invloed had op die rol, kwam voort uit oprechte nieuwsgierigheid. Ik wist het antwoord niet, want ik had nooit lesgegeven in het voortgezet onderwijs in een crisis. Dat de individuele motivatie voor de kunstvakdocenten soms bij iets anders lag, dat is alleen maar goed. Iedereen had een gezamenlijke en een individuele agenda.

De verhouding tussen de verschillende onderdelen van de studio zag ik als volgt. De interviewwandeling was het contact maken; een ontmoeting van nieuwe mensen. Iets dat in corona tijd bijzonder was. De interviewwandeling forceerde ook een soort gelijkheid en zorgde voor bronmateriaal, het ophalen van woorden, anekdotes of vragen waar we mee konden starten. Ik viel er vaak op terug in de fysieke studio.

De fysieke studio was niet alleen een fysieke plek, maar ook een mentale. Dingen die gebeurden in de studio kun je beter onthouden omdat ze gekoppeld zijn aan een fysieke plek. De fysieke studio was ook een werkplek, dat was in het begin best lastig omdat iedereen bleef zitten ivm de anderhalve meter. In de fysieke studio zijn we, vond ik, echt een groep geworden en hebben we de ruimte eigen gemaakt. Er was speelruimte om samen iets te doen of apart. De laatste avond in de fysieke studio was dubbel, de conclusie van iedereen over de studio lag best dicht bij elkaar, namelijk de studio als speelruimte, maar we bleven wel allemaal zitten en gebruikte de ruimte niet zoveel als we daarvoor hadden gedaan. De wandeling met de kunstenaars verliep anders dan ik wilde, deze had ik eigenlijk aan het begin van de maand willen plannen om daar langer op door te bouwen. Dat maakte het lastig om kunst in het gesprek te brengen in de fysieke studio. De wandeling was aan het einde van de maand en leverde uiteindelijk een oprechte bijeenkomst op waarin de kunstvakdocenten elkaar vertelden over deze wandeling. Het was een moment om weer terug te gaan naar het kunstenaarschap. De wandeling met de kunstenaars zorgde ervoor dat het verhaal even groter werd dan alleen het onderwijs zelf.

De whatsapp lijn omschrijf ik als een element dat langzaam op gang kwam, maar werd op een gegeven moment een belangrijk middel om mee te doen als een kunstvakdocent afwezig was. Als micro-logboek werkte het goed, het hield het gesprek gaande als we niet fysiek in studio waren. Het was een goede manier om een groep te worden.

Als thema kwam de blik kwam vaak terug in Tilburg, al wist ik in het interview niet of de kunstvakdocenten dat ook zouden benoemen. Soms was het onduidelijk wat wij er mee bedoelden. Is dat het bekeken worden door je collega's? Of het verschil tussen online blik en offline blik? Of gaat dat over de controlerende blik vanuit maatregelen als mondkapjes en dergelijke. Of die blik veranderd is kon ik in dit interview niet bevestigen. Wel omschrijf ik dat er in de studio van blik wordt geswitch van een schoolse stramien blik naar een blik van onbepaaldheid. Onbepaaldheid die gestimuleerd wordt door onbepaalde tijd en door het samen zijn met collega's in een ruimte waar je kan spelen.

Op de vraag of de pandemie invloed heeft op de professie van kunstvakdocenten, gaf ik vanuit de studio in Tilburg deze drie lijnen als antwoord:

- De maker ontwaakt: hoe thuiskunst voor kunstvakdocenten een nieuw impuls heeft gekregen;
- De statische onderwijspraktijk: De invloed van fysieke maatregelen op de dynamiek in de (hybride) klas (spatschermen en theaterles op anderhalve meter);
- School als doorluchtlokatie: dat het onderwijs zo gefragmenteerd was. Het gaat zo over efficientie, maar veel kon niet efficient. We zochten speelruimte.

In dit interview omschrijf ik wat mij drijft is die leven-lang ontwikkeling van leerkrachten en het bewust worden van wat er eigenlijk speelt, wat er gebeurt in die dagelijkse praktijk van leraren. En op het moment van die studio's is dat corona crisis.

Aan het einde van dit interview vraag ik me af of deze studio niet met een sisser afloopt vanwege de harde lockdown op het moment van het dit interview. Ik vraag me af of ik beide studio's nog een keer bij elkaar kan brengen.

Marieke vraagt me naar het verschil tussen kunstvakdocenten in Brabant en Rotterdam. Ik geef aan dit (nog) niet te kunnen duiden. Al zijn er twee dingen die me opvallen. De kloof tussen de schoolcontext en de thuiscontext van de docent is op platteland minder groot dan

in Rotterdam. En, de kunstvakdocenten in Brabant komen naar de studio met de auto en kunnen dus nooit drinken in de studio.

Weergave interviews van de studio in Rotterdam in januari 2021

Geïnterviewde: Inge Spaander

Interviewer: Marieke Stein

Datum: 19 februari 2021, 14.00

Waar: Zoom

Notities Mirjam van Tilburg, 14-09-2021

Inge is niet opgeleid als kunstvakdocent. Toch herkent ze haar eigen docentschap het meest in hoe kunstvakdocenten kijken (de kunstenaarsblik) en omdat ze vindt dat kunstvakdocenten vaak in het grotere geheel kijken, andere posities kunnen innemen en processen in school en de wereld herkennen. Bovendien vindt ze dat kunstvakdocenten het vaak over meer gaat dan vakinhoud overbrengen, het gaat over een houding meegeven en ervaring die je ze mee wilt geven.

De studio had ze ook met andere docenten interessant gevonden, al had er zeker een kunstvakdocent bij moeten zijn. Die pakken, volgens haar, sneller opeens een andere invalshoek en staan zichzelf toe om te spelen buiten hun comfortzone, als onderdeel van je vak. Dat triggert. Terwijl gesprekken met andere collega's toch vaak doodslaan in dit soort gesprekken.

De studio was voor Inge een fysieke plek buiten eigen school, wandelen, praten, dingen ophangen, uitwisselen. Op whatsapp groep reageerden we steeds op elkaar. De muur was het lijdend voorwerp, waarop we op elkaar konden reageren. Inge omschrijft de studio als een spel, een speelse situatie. Ze verwachtte gesprekken met mensen die ook op een afstandje naar hun werk konden kijken, niet hetzelfde vonden, maar wel een soort blik. Ze had heel veel zin om mensen buiten haar eigen werk te ontmoeten en samen nieuwe energie en ideeën op te doen. Deze verwachtingen kwamen voor haar uit.

De belangrijkste vraag van de studio was voor haar: wat voor docent wil ik zijn? Zelf kwam ze die maand tot de conclusie dat ze dit werk doet vanwege het contact, het verbinden en de ervaring van dat spel. In de studio waren we niet aan het oplossen wat er nodig is, maar we deden eens tap terug en gingen kijken naar wie ben ik hierin? Wat heb ik hierin nodig? En hoe kan ik mezelf hierin inzetten? Juist in deze crisis is het voor haar belangrijk deze vraag te stellen, omdat je kunst in de scholen nu zo gemakkelijk kwijtraakt. Dat kwam terug in de studio. Ze vond het tof hoe snel we in vertraging, in gesprek we kwamen en dat daardoor grote dingen [zorgen en ervaringen] kleiner werden, de stress afnam en daardoor voelde ze zich weer meer docent. Al die zorgen, gedachten en ervaringen rondom corona en de maatregelen hebben invloed op haar docentschap, maar is niet de kern van haar handelen als docent. Ze vond dat in deze maand vooral belangrijk, omdat dit haar voeten op de grond gaf in een maand waarin randzaken je energie opslurpen. Als je thuis en in de dagelijks werkende leven zit is het best moeilijk om daar kracht en tijd voor te vinden in corona tijd.

Een andere opbrengst van de studio omschrijft ze dat ze hierdoor kon adresseren en bevechten wat ze belangrijk vond in haar school, namelijk aandacht voor de sociaal emotionele ontwikkeling van leerlingen. Maar er was ook concrete opbrengst, zoals inspiratie voor les ideeën.

De kunst was volgens haar ook aanwezig in de studio, door hetgeen een aantal meenam (foto's, muziek) en ook door hoe de muur werd vormgegeven. Samen met Sanne en Ruben voegde het

verhaal van de docent (in tape) aan de flarden tekst aan toe. Dat waren ook de momenten dat voor haar vakmanschap naar voren kwam.

De tijd in de studio ontwikkelde zich volgens haar steeds van 'de urgentie van tijd naar de urgentie vanuit jezelf'. Als ze terugfietste van de studio kwam ze altijd hernieuwde energie had.

Mijn rol in de studio was dat ik nieuwe vragen stelde die ervoor zorgde dat we niet te veel in de 'alledag' terecht zouden komen. Ik was aanjager en participant, soort kampoudste. In eerste instantie verhield iedereen zich tot Mirjam, later ook tot elkaar. Dit kwam vooral doordat ze aan de muur gingen werken, dat wilden ze ook allemaal.

Geïnterviewde: Nadine van Hulst

Interviewer: Marieke Stein

Datum: 3 februari 2021, 11.00

Waar: Zoom

Notities Mirjam van Tilburg, 13-09-2021

Nadine verteld dat ik haar aansprak als professional uit het kunstvak om na te denken wat de pandemie doet met ons kunstvakmanschap. Haar motivatie zat in het spreken van kunstvakdocenten van andere scholen, om te weten te komen hoe het er ergens anders aan toe gaat. Zo vond ze het belangrijkste stukje uit het wandelinterview dat ze vertelde dat ze zich schuldig voelde om mei vakantie te houden. Dat herkenden de andere in de studio, de school gaat maar door, door, door.

Nadine omschrijft dat ze bewust speelde met hoe de leerlingen naar haar keken (welke blik zij op haarzelf). Door haar vogel in te brengen voor luchtigheid, door de kunst en fotografie in haar appartement in te zetten.

Nadine geeft de studio de naam; studio 'stilstaan'. Even niks, dat besepte ze tijdens de muziek van Ruben. Voor haar was de vraag: 'wat is 'niks' doen?' Belangrijk. (ook in relatie tot de leerlingen, die steeds zeiden, 'ik heb niks gedaan') Omdat ze ervaarde dat ze van directie veelal door moesten gaan, doorzetten, dat werd verwacht. Nadine omschrijft de groep als een groep gelijkgestemden van verschillende soorten onderwijs. Binnen haar eigen vaksectie op school ervaarde ze die gelijkgestemdheid ook, maar daar gaat het vaker over vakinhoud of over een groep leerlingen. In de studio hoefde dat niet. Die gelijkgestemdheid in deze saamhorige groep merkte ze bijvoorbeeld in dat de anderen ook de ruimte en vrijheid aan leerlingen gaven om een persoonlijk gesprek te hebben. De waarde van de vrijheid om af te dwalen. Ze neemt uit deze gelijkgestemdheid mee, dat ze zich minder schuldig voelt en meer zelfverzekerdheid is in dit afdwalen.

Wat we deden in de studio was praten, tekenen, wandelen, schrijven. Ondanks dat we nooit met z'n allen waren geweest, had ze een groepsgevoel omdat we op de muur doorwerkten en elkaar vertelden wat we hadden gedaan. Kunst was aanwezig volgens haar in muziek (Sanne, Ruben, etc.) Ze zag zichzelf als een observator, ze had eerst het gevoel dat ze niks bijdroeg aan studio omdat ze er allemaal niet zo over nadacht. Ze omschrijft hoe we allemaal de invloed van de crisis anders aanpakten, maar tot elkaar gegroeid door onze ervaringen te delen. Uiteindelijk deelden we wel een gelijk idee van wat de pandemie met je doet.

In eerste instantie had ik een leidersrol (dat had ik volgens haar minder kunnen doen), daarna heb ik laten varen en werd mijn rol af en toe een voorzetje geven. Aan het einde stelde de groep vooral vragen aan elkaar. Nadine omschrijft mijn rol als een 'te gekke aanvoerder', ik liet haar en de anderen soms stilstaan bij iets en liet hen er dieper bij nadenken, zodat 'een luikje in het brein opengaat.' Ik zie de open hoeken en kan ze daar naar toe sturen, zonder dat

ik teveel hulp biedt. Een andere rol die ik had dat ik mensen bij elkaar zoek die snel contact leggen en die verschillende lichtinvallen inbrengen. Volgens haar ben ik goed in mensen koppelen. Persoonlijk was mijn rol voor haar dat ik haar erop wees dat ze veel bijdroeg, met haar verhalen.

Ze omschrijft het einde van de studio als activistisch. We wilden de papieren in de fik steken. Op het moment van dit interview zegt ze dat het nog niet klaar is. Er moet iets gebeuren om te reageren op de uitzichtloosheid. Bijvoorbeeld in samenwerking met culturele instellingen, voor het kunstvak. Ze maakt zoiets als de studio bijna niet mee.

Geïnterviewde: Ruben Tammer

Interviewer: Marieke Stein

Datum: 19 februari 2021, 12.30

Waar: Zoom

Notities Mirjam van Tilburg 21 juli 2021

Ruben geeft geen les in kunst, maar ziet zichzelf wel als kunstvakdocent omdat hij opgeleid is aan een kunstacademie en dat geeft wel kleur aan de manier van lesgeven. Dat onderzoekende en vragen stellende sijpelt erdoorheen.

De studio was voor hem allereerst afstemmen tussen verschillende docenten en doelgroepen. Goed naar elkaar luisteren en inleven in de ander z'n situatie. En dan onderzoeken: wat doen we hiermee? De crisis de aandacht geven die het verdient en niet laten leiden door wat er allemaal gebeurt, er even uitstappen en kijken wat er gebeurt.

Hij omschrijft dat hij anders is gaan kijken door de studio. Eerst enigszins naïef, na wat gesprekken met een soort boosheid binnen de studio en daarna ook wat rebelsere blik tijdens werk. Dat rebelse zette zich vooral af tegen dat onderwijs maar 'door, door, door' voorbijgaand aan wat er aan de hand is.

Hij omschrijft dat hij vragen stelde bij management, waarbij hij aangeeft dat hij niet goed kan achterhalen of dit door studio kwam of door vermoeidheid. Hij is op moment van interview oprecht boos. De studio gaf ruimte voor de emoties die los komen door het reflecteren in de studio. Hij benoemt ook het nadeel, als je oogkleppen hebt afgedaan dan kun je niet meer terug en verder is het niet productief. De gesprekken met management voelde als verspilde tijd, dat komt door zijn eigen verwachting dat er misschien beleidsmatig iets mee gedaan zou worden. Bij de studio was die verwachting er niet, daarom voelt dit niet als verspilde tijd. Nu uit zich dat gevoel van rebellie in een lakse houding, hij is bang om een zure houding en dat hij niet meer agendeert wat hij belangrijk vindt.

Hij omschrijft dat de overeenkomst tussen ons zessen in studio was dat we allemaal heel erg zoekende waren, grip probeerde te krijgen en heel hard werken uit zorg voor leerlingen. Hij vond het collectieve best lastig, ook als enige man. Inge had hij het beste leren kennen, daarmee schreef hij brieven. Het moment dat ik er niet bij was, werkte voor hem heel goed, 'anders bleven ze toch aan Mirjam hangen'. Dit was het moment dat het samenhangende verhaal van de muur ontstond. Het was niet een idee van een chronologisch verhaal (we gaan onder en komen boven) maar ontstond omdat Inge (overleden), Sanne (helpende hand) en hij (vuist) alle drie een silhouet maakten. Wel noemt hij die silhouetten en de resetknop als de verbindende factoren die ook verwijzen naar een soort activisme. De resetknop (zijn initiatief) omschrijft hij achteraf als niet zo belangrijk, hij wou vooral de jojo'ende invloed van de maatregelen resetten.

De studio was voor hem vooral de locatie. Daar was hij ook met dat proces bezig, zo tussendoor veel minder. Whatsapp was voor kleine gesprekjes en korte uitwisselingen. Hij heeft het in de studio niet veel over kunst gehad, maar het was wel een kunstproces, kunst was hetgeen dat ons verbond, we

maakten muziek en tekeningen. De manier van onderzoek doen en visueel maken deed hem aan de academie denken. De muziek die hij maakte werkte voor hem achteraf als een 'soundtrack' voor de muur. Voor hem was het maken van muziek even een stap uit de studio. Hij vraagt zich af of je anders naar de muur kijkt tijdens de muziek als dat je zonder muziek kijkt. Hij geeft hier zelf antwoord op, doordat we niet meteen konden praten (we luisterden naar hem) keken we even anders naar de muur.

Mijn rol omschrijft hij als ruimte laten voor stilte en mensen bij elkaar brengen die elkaar niet kennen. En af en toe een dingetje waar ik zelf over na denk droppen. Wat specifiek Mirjam is, is het tempo waarin ik dingen toevoeg en dan even wacht, daarmee bouw ik spanning op en zo ontstaat er ruimte om te spelen. Hij omschrijft me ook als grappig/absurdisch als ik mezelf verlies in een semantische discussie.

Geïnterviewde: Sanne Avenhuis

Interviewer: Marieke Stein

Datum: 3 maart 2021, 10.00

Waar: Zoom

Notities Mirjam van Tilburg, 20-09-2021

Sanne heeft BA en MA autonome kunst. Haar werk kenmerkt zich als activistisch en geëngageerd. Ze ontdekte dat ze werken met mensen steeds interessanter vond, daarom is de DBKV gaan doen. Ze werkt sinds haar afstuderen, 10 jaar, bij het ISK. Sinds kort is Sanne weer aan het tekenen, de uren vliegen dan voorbij.

Bij start van de studio wist Sanne wat ze zich erbij moest voorstellen, maar ze was wel nieuwsgierig om de anderen te ontmoeten en uit te wisselen. De motivatie om mee te doen kwam vooral voort uit het wandelinterview. Terwijl werk en privé vooral een trein was die steeds maar doorrijdt, werd ze tijdens die wandeling door mij gedwongen om even stil te staan en te reflecteren. Ze hoopte dat scherpen ook in de studio terug te vinden en ze wist dat niemand eigen wist waar naartoe we gingen. Ze bevestigt dat ook de studio zo ervaarde: ze stapte even uit de trein en stond even stil en was bewust van eigen situatie, het was een plek waar ze een heel andere mening mag hebben over hoe iets op school gaat. De belangrijkste vraag in de studio was: Wat is eigenlijk een goede docent in deze tijd? En wat is dan een goede CKV-docent? Ze vindt dat het hele project, de setting en het niet-doelgerichte, een soort kunstwerk kan zijn, niet alleen de muur of de wandeling met de kunstenaar.

Halverwege het proces ontstond bij haar het gevoel dat ze echt onderdeel was en dat ze actief aan de slag ging met de muur, die ze ook recherche wand noemt. Op de muur verzamelden we waar we nu staan en wat het met ons deed, vaak onbewust, en dan analyseerden we dat. Haar verhaal bij die muur is dat ze sterk het gevoel had dat ze in zo'n periode erin duikt, ze zit er middenin en dan zitten we in de tussentijd, we bewegen mee, en dan komen we er ooit weer uit. Ze voelde in de studio de ruimte om het niet weten hoe te handelen ruimte te geven en zo te beleven.

De groep heeft volgens haar op een losse manier een band gekregen. Ze spreekt zelden mensen om haar heen zo uitgebreid en intensief.

Het einde van de studio was er voor haar niet zo, voor haar is het op het moment van het interview met Marieke nog niet klaar. We eindigden in een soort activisme omdat de scholen nog steeds gesloten waren, maar Sanne voelde tegelijkertijd dat ze hier geen rol in kon hebben, daar had ze geen puf voor.

Sanne werd gekoppeld aan Sanne Rambags voor de wandeling. Ze omschrijft die situatie als een leuk experiment. Ze hadden veel raakvlakken en het was een heel open gesprek met een vreemde.

In de whatsapp verzamelde Sanne woord van de dag, die zijn weer terecht gekomen op de muur. Soms was ze te druk om te reageren op de whatsapp.

Tijd was een belangrijke factor in dit onderzoek. Ze omschrijft het dat we tijd hadden gecreeerd. Tijd inruimen deden we vooral doordat we mensen ontmoetten die we nog niet kennen, daaruit ontstonden intensieve gesprekken. Ze ging vaak vermoeid naar de studio toe, in de studio ervaarde ze het als relaxed reflecteren op je dag.

Mijn rol omschrijft ze als dat ik allerlei verschillende elementen in werking heb gesteld en toen heb losgelaten. Ik heb wel ook gestuurd en ik probeerde mezelf er steeds weer uit te halen om niet teveel te sturen. Ik had een dubbele rol, en we waren allemaal materiaal.

Geïnterviewde: Sheila Meijers

Interviewer: Marieke Stein

Datum: 5 februari 2021, 14.00

Waar: Zoom

Notities Mirjam van Tilburg, 20-09-2021

Samenvattend omschrijft Sheila de studio en de groep als gezonde samenhang. Sheila omschrijft de groep uit de studio als een vrij gelijkgestemde groep van hetzelfde vak. Sommige deelnemers keek ze een beetje tegenop. Het feit dat ik hen bij elkaar had gezet, dat maakte het een 'wij'. Een klankbord met hele verschillende collega's uit verschillende VO/MBO die niet van jouw eigen school zijn. Wat we gedaan hebben in de studio omschrijft ze als in kaart brengen door in gesprek met elkaar te gaan en dit op te schrijven. Aan het einde waren we wel een clubje met een visie.

We gingen samen iets maken (de muur) en deelden volgens haar een gemeenschappelijk belang en begrip, en juist omdat je met collega's van andere scholen spreekt kun je veilig uitspraken doen en zorgen delen in een prettige omgeving. Ze vond die gesprekken troostend.

De manier van gespreksvoering en het maken van de muur vond Sheila passen bij het kunstvakdocentschap. De kenmerken van die gespreksvoering was meer het dialoog aangaan, kunstenaars erbij halen en vooral in kaart brengen wat we ervaren. De muur en de afbeelding maakt duidelijk dat we beelddenkers zijn.

Hoewel we dus allemaal kunstvakdocenten zijn, zou het ook zinvol zijn om dit met andere vakdocenten te doen. Dan zou het wel een heel andere wending krijgen, verwacht ze. In het interview geeft ze aan dat ze haar collega's van andere vakken mist.

Sheila omschrijft de tijdservaring als volgt: de eerste lockdown was nog enigszins overzichtelijk, het komt goed overheerste toen. In de tweede lockdown werd de schade onoverzichtelijk en lijkt de situatie op werk oneindig. Sheila omschrijft dat ze tijdens de crisis bijna alleen kan werken. Thuis gaat werk door. Ze mist eigen ruimte. De studio trok haar daar even uit en boven, de tijd ging daardoor niet per se sneller of trager, maar het was een soort uitstapje om ernaar te kijken naar hoe de tijd verstrijkt en wat er gebeurde in die tijd. Studio Pauze, een kritische pauze of reflectie moment.

Sheila omschrijft de wandeling en ontmoeting met de kunstenaar Suzanne Kipping als een gesprek over de betekenis van kunst in hun leven, waar ze in deze crisis troost in vinden (huisdier) en over het leven op de middelbare school als leerling en docent.

Sheila omschrijft de whatsapp tijdlijn met micro-logboek vragen als een manier om te vangen hoe we het ervaren in deze maand. Dat was vooral zwaarmoedig en confronterend, omdat we geforceerd werden om ernaar te kijken en na te denken.

Ze omschrijft een contrast tussen communicatie van school en de studio. School is een starre omgeving en communicatie is top-down. In de studio was veilig en had ze een stem en daar gingen we dan op in, de toon was vriendschappelijk en volwassen. Het was niet hetzelfde als gesprekken met bevriende docenten, daarvoor was het te vakinhoudelijk.

Hier komt mijn rol terug. Met bevriende docenten ben je bij elkaar om het even niet over werk te hebben, en hier stelde ik juist vakinhoudelijke vragen zodat het wel over erover ging. Ik stuurde wel ("Daar wil ik jouw mening wel eens over horen."), maar het was geen strijd. Ik had wel duidelijk de setting gecreeerd en ik ruimde op, zij voelde zich te gast. Sheila omschrijft mijn rol als onderdeel van

de groep ('huismamma' en juf in Tilburg) en ook een soort aanvoerder, ik probeerde ook afstand te bewaren en te ervaren wat ze zeiden. En dan prikte ik af ten toe.

Geïnterviewde: Mirjam van Tilburg

Interviewer: Marieke Stein

Datum: 15 februari 2021, 20.00

Waar: Zoom

Notities Mirjam van Tilburg, 4 april 2022

Het **begin** lag op de grens van de kerstvakantie en de lockdown na de kerstvakantie. Hoewel we ook begonnen met de wandelinterviews legden we deze sneller langs ons neer. De interviews waren langer geleden en werkten daarom minder als beginpunt voor de groep. Dat was geen probleem, het liep meteen. Die wandelinterviews nam ikzelf wel mee in mijn vragen, want ik had ze net uitgewerkt en dus vers in mijn hoofd zitten.

De **lockdown** had invloed in mijn ervaring van deze studio, de nood was hoger maar de druk eromheen ook. Ik vond het heel fijn om mensen om me heen te hebben, immers de meeste van ons gaven geen fysiek les. Met wandelen mochten we officieel niet met meer dan 2 personen buiten wandelen. Het atelierpand vond ik smerig en dat was iets waar ik mezelf overheen moest zetten vanwege de lockdown. Daardoor voelde de ruimte niet zo ontspannen als thuis. Bovendien was voor mijzelf de druk hoger, het was een lockdown, ik had kinderen thuis die thuisonderwijs kregen. We zaten in een noodsituatie in een vies atelier met z'n vijven in de sneeuw.

De groep in de **studio** in Rotterdam kende ikzelf al veel beter. De kunstvakdocenten vonden het plezierig om niet helemaal te kunnen uitleggen aan anderen wat de studio was en wat ze daar deden. Dat maakte het meer iets van henzelf, degene buiten de studio hoefden het niet allemaal meteen te begrijpen. De sfeer in de studio was best heftig. Het ging in het weekend over het teloorgang van het docentschap. Tegelijk was het muziek maken door Ruben voor mij een sleutelmoment, ik werd emotioneel geraakt op die zondagochtend.

De studio ervaarde ik als een moment uit het *door, door, door* stappen. De tijdsblokken waren altijd meer dan 2 uur. Ik omschrijf dat we allemaal moeten kunnen lanterfant (beetje rondsnoffen en thee drinken), het is belangrijk dat we niet de hele tijd scherp hoeven zijn of dat we efficiënt moeten zijn. In Rotterdam gingen we regelmatig wandelen, ook vanwege de onrust door de lockdown. Dat was voor mij ook belangrijk om af en toe los te laten, we hadden dan andere gesprekken. We kwamen altijd wel terug op het hoofdgesprek, want we deelden een gezamenlijke zorg. Het was de reden waarom we daar waren. De fysieke ruimte is een letterlijke claimen van ruimte voor andere gedachten dan alleen vanuit school en prive. En dat het tijdelijk is, maakt het voor iedereen en ook voor mij haalbaar.

Lag in de studio in Tilburg de nadruk op het makerschap, hier ging het meer om **kunst** tijdens een ontmoeting. Hoe klein ook. De muur is ook duidelijk vormgegeven.

Het einde van de studio voelde als een komma, nog geen definitief einde. Iedereen had een andere naam voor de studio. We eindigden met de vraag: moeten we dan actie ondernemen nu? We verbaasden ons erover dat het alleen een optie was om de scholen te sluiten of te openen, er zat niks tussen. De behoefte hadden we wel. We zijn er uiteindelijk in ons werk individueel mee aan de gang gegaan. De studio zorgde er voor mij voor dat ik niet zomaar doorakkerde, maar woorden vond voor mijn onrust.

Mijn rol: Ik had het gevoel dat ik vaker achterover kon leunen, hoewel ik wel katalysator was, vragensteller, terugkomen op dingen, degene was die vaak iets opschreef of die de documentatie in stand hield. Ik was niet altijd aanwezig, zo was ik de zaterdagavond in het weekend niet aanwezig. Dat deed ik bewust. De eerste avond kwamen ze [op initiatief van Ruben] op het idee om allemaal data te

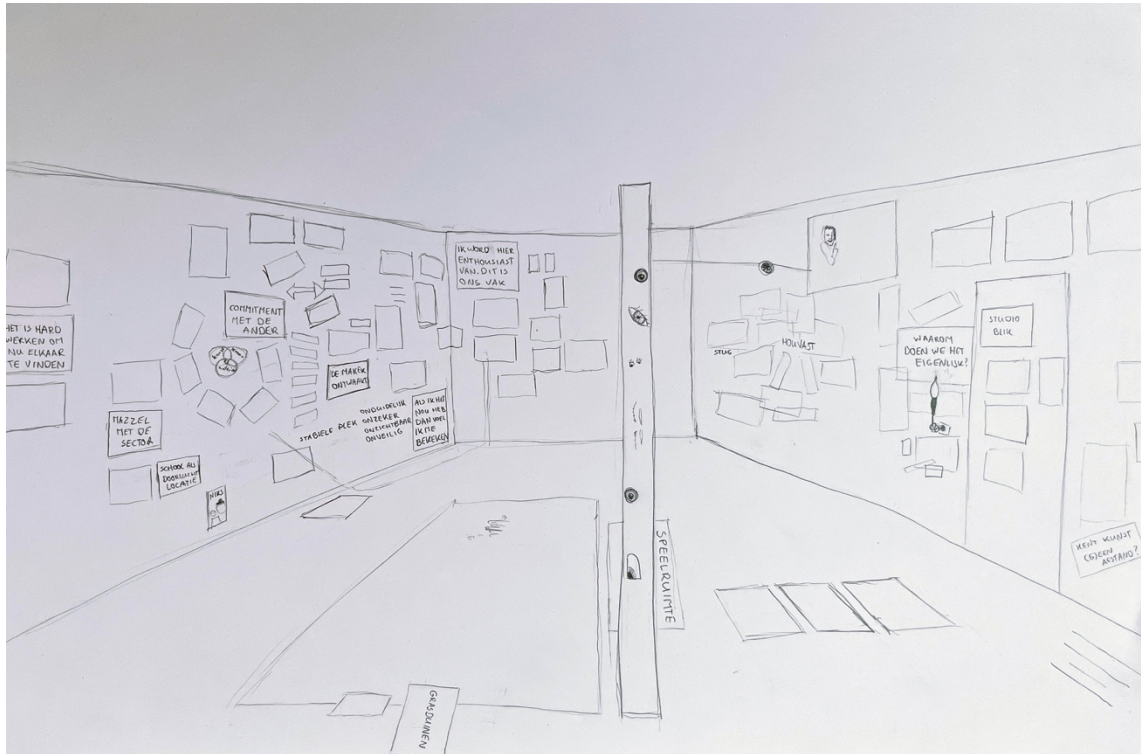
verzamelen. Deze groep vond ik meer initiatiefrijk dan die in Tilburg. Ik geef meerdere keren aan dat het prettig was om ze om me heen te hebben. Ik spreek ook uit dat ik er vertrouwen in had dat als ik wegviel dat Ruben of Inge of Nadine het wel over zouden nemen. In deze groep deed niemand iets omdat ik het vroeg, het initiatief lag echt in de groep. Ook voelde ik me niet schuldig of vond ik dat er soms te weinig op de app kwam.

Een belangrijk aspect van mijn rol in deze maand is dat ik probeer het gesprek positief te houden. Ik veranderde de vraag: wil ik nog wel docent blijven? In: wanneer doe ik mijn werk goed en hoe weet ik dat? Met toestemming van de groep overigens. [hier kom ik later in dit proces nog wel op terug, maar hier is mijn invloed duidelijk te zien] Ik omschrijf ook dat mijn blik is verschoven, koppig, ik vond ze zeker nog docenten ook al twijfelde zij daaraan. Dit kwam door mijn eigen thuisonderwijs ervaring met mijn kinderen, ik en mijn kinderen zagen daar de leraren nog steeds als leraren. Ook al twijfelde ik aan hun kwaliteit. Ik omschrijf bijvoorbeeld dat de leraren van mijn kinderen meer uitvoerders waren en ik dan onderaannemer. De kunstvakdocenten voelden zich ook vaak uitvoerder van directie en ergens mog dat van mij niet. Ik werd dan koppig; je moet nu docent zijn, jij moet de prioriteiten stellen en zeggen wat belangrijk is. Juist/ook in crisis. Mijn individuele conclusie (niet gedeeld met groep) was dan ook, je hebt echt docenten en je hebt uitvoerders.

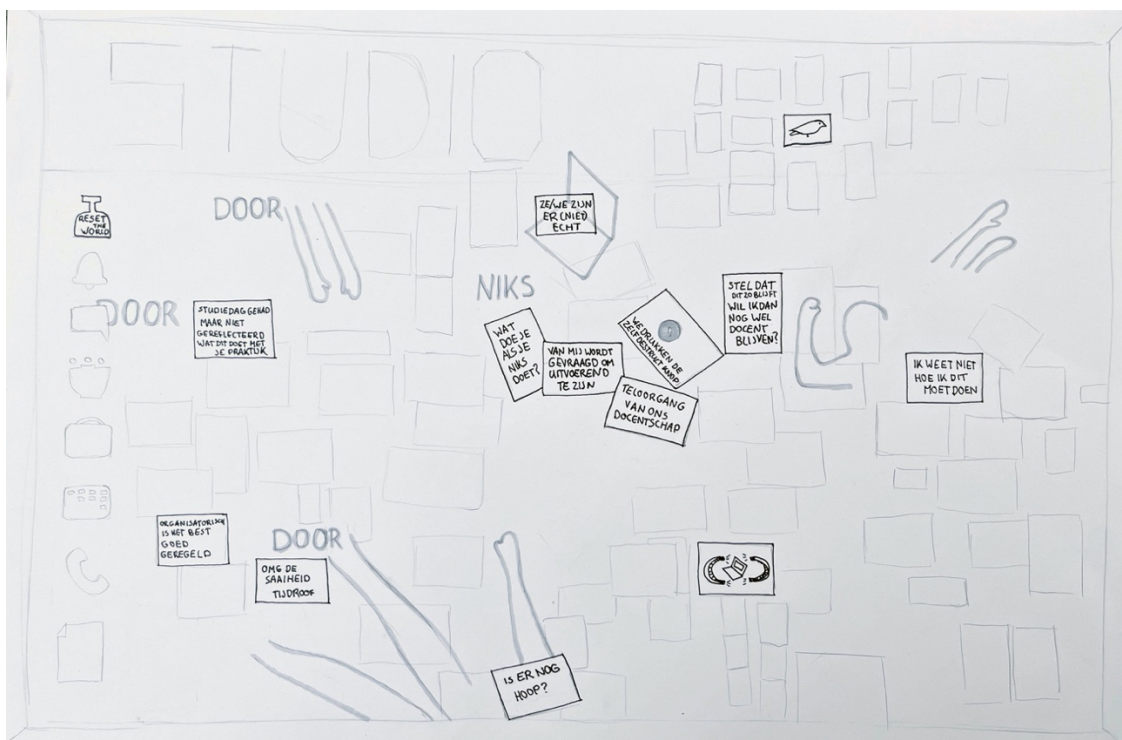

Bijlage 2 Getekende patronen per studio

De getekende samenvattingen van de studio's zijn gebaseerd op foto's, maar ook audio van gesprekken tijdens de maand. De tekeningen geven weer waar de nadruk op lag tijdens de gesprekken in de studio vanuit het gezamenlijke perspectief: de patronen.

Figuur 1 Patronen studio Tilburg november 2020

Figuur 2 Patronen studio Rotterdam januari 2021

Bijlage 3 Reflectie op de interviews door Marieke Stein

Reflectie op de interviews met de deelnemers aan de studio in Tilburg en de studio in Rotterdam, in het kader van het doctoraalstraject van Mirjam van Tilburg.

Marieke Stein

4 maart 2021

Inleiding

Ik ben door Mirjam gevraagd om interviews af te nemen met de deelnemers aan de studio in Tilburg en de studio in Rotterdam. Zelf werk ik als zzp-er ook in onderzoek, kunsteducatie en gespreksleiding en ik ken en volg Mirjam al sinds we samen bij de Willem De Kooning academie op de opleiding voor Docent Beeldende Kunst en Vormgeving werkten in 2011. In december 2020 heb ik met vijf kunstvakdocenten uit de omgeving van Tilburg en in februari/maart met vijf kunstvakdocenten uit Rotterdam een uur via een zoomverbinding gepraat over hun ervaringen in de studio. Voor beide studio's heb ik ook met Mirjam als deelnemer eenzelfde interview gedaan. Het waren 11 open en geanimeerde gesprekken, (de laatste moet nog plaatsvinden.)

Ik volgde een topiclijst op basis van wat Mirjam aangaf en volgde de globale opdracht om het verhaal van de studio te pakken te krijgen. (zie bijlage)

Het verwerken van de interviews voor het doctoraalsonderzoek doe ik niet. Ik doe hier wel een poging om beschrijvingen te geven van de volgende punten vanuit mijn perspectief als vakgenoot in kunsteductatie en onderzoek:

1. het verhaal van de studio in het algemeen
2. de magische ingrediënten
3. stijl van onderzoek
4. observaties per interview
5. het verhaal van de studio in Tilburg
6. het verhaal van de studio in Rotterdam

1. Het verhaal van de studio in het algemeen

Het verhaal van de studio is verhaal van de zoektocht van Mirjam. Een queeste en nu ook doctoraalstraject naar de ideale vrije speelruimte en speeltijd voor kunstvakdocenten waarin ze zich kunnen blijven ontwikkelen in datgene wat hun vak bijzonder maakt en van grote waarde voor de leerlingen. Die zoektocht onderneemt Mirjam met andere vakidioten, die net als zij geloven in kunst als manier van kijken, vorm voor ontmoeten en onmisbaar ingrediënt in de ontwikkeling van kinderen en jongeren en dus in het onderwijs.

De queeste is langer en breder dan de studio's. Hiervoor was er natuurlijk het initiatief van Mirjam voor the New School Collective. Ook het Rotterdams Netwerk CKV wat Mirjam omdoopte naar 'The Idlers Playground' (naar een kunstwerk van Cosima von Bonin) droeg de kenmerken van een vrije denk en speelplaats voor kunstvakdocenten. Met de befaamde pizzasessies rond etenstijd, op de overgang tussen werk en vrij zijn.

De studio's zijn in deze queeste een oefening en een test. Mirjam organiseerde, voerde de regie en dook er zelf mee in om te kijken en te ervaren. Wat gebeurt er als je deze ingrediënten samenvoegt:

- een bepaald type mens, de kunstvakdocent met sterke betrokkenheid bij de ontwikkeling en welzijn van leerlingen en bovenmatige behoefte aan en openheid voor reflectie, nieuwe inzichten, eigen ontwikkeling.
- gedurende een bepaalde tijd, vooral lang genoeg om weer onbepaald te kunnen zijn, zodat het vrij voelt, zonder haast
- in een bepaalde ruimte, die op de een of andere manier kunst ademt en uitnodigt tot maken en ook letterlijk genoeg ruimte biedt
- met een bepaalde actuele en voor kunstvakdocenten relevante vraag, in dit geval 'wat is een goed kunstvakdocent tijdens een pandemie?'
- plus enkele 'magische' ingrediënten, ik denk dat die gekoppeld zijn aan de persoon Mirjam en dus blinde vlek zijn in het onderzoek.

2. Magische ingrediënten

Ik probeer dit omslachtig uit te leggen aan de hand van wat Yoko Ono was voor John Lennon

omdat ik het verhaal zelf verhelderend vond. Het overbrengen daarvan is nog een ander ding maar ik probeer het. Tijdens de kerstvakantie zag ik in een documentaire over John Lennon en Yoko Ono. Daarin werd naar hun ontmoeting gekeken als sleutelmoment in de ontwikkeling van John. Het verhaal waarin Yoko Ono de opener van een deur was voor John Lennon. Dat ging zo. John was al een tijdje ontevreden in the Beatles, zocht iets, miste iets, had weerstand tegen de hype. Toen bezocht hij een Londens galerie met conceptuele kunst met werk van Yoko Ono.

Ze had een ladder had neergezet die leidde naar een klein schilderij op het plafond met een woord erop. John klom erop en las het woord YES.

En was verkocht. Vond wat hij nodig had. Een mens en kunst ineen.

Toen ik dat moment in de documentaire zag, dacht ik: dat is wat Mirjam doet. Ze laat je op een ladder klimmen en opent de deur naar de plek waar autonome kunst voorop staat. Of in elk geval de spelregels ervan.

En wat kunnen Mirjam en Yoko Ono dan dat de collega's van de CKV docenten op school en de andere muzikanten in de Beatles niet konden? Hoe vervullen zij die portal-functie?

En voordat ik doordraaf: ik heb in de interviews nagevraagd hoe de deelnemers aan de studio de rol van Mirjam zagen, hoe onvervangbaar is zij? Is zij zelf de blinde vlek, het zwarte gat, de kern in het onderzoek? En daarop kwamen verassend nuchtere antwoorden die mij ook weer wat op aarde brachten. Iemand anders zou het ook kunnen. Diegene moet dan wel goede vragen kunnen stellen en een goed gevoel voor mensen hebben, is wat ze zeiden. En ik denk dat het toch ook nog iets extra's is, waar ik me niet aan durf te wagen het te benoemen maar het zit in de hoek van oprechtheid, belichamen wat je uitdraagt, vragen stellen die doorleefd zijn, ten diepste voelen en weten wat de waarde van kunst kan zijn. En daarmee zet Mirjam een toon en opent een deur. Zo iets. En ja dat kan iemand anders ook en toch is het speciaal, niet iedereen heeft die magische touch.

3. Stijl van onderzoek

En ik durf deze gedachtegang te noteren omdat ik denk dat het past in de onderzoeksstijl die Mirjam hanteert voor het doctoraalstraject waar dit verslagje en interviews ingaan. Die ik heb geprobeerd te begrijpen om de interviews goed te kunnen doen. En die vind ik inspirerend, leerzaam natuurlijk ook weer.

Ik zou dat zelf niet zo snel aandurven, om je echt in de diepte op één verhaal te storten. Het doet me denken aan een moment lang geleden, in de serie 'Over de schoonheid en de troost', waarin wetenschappers uit uiteenlopende vakgebieden op abstracte wijze over het thema schoonheid en troost spraken. Eén van hen, kunstenaar, is steeds op zoek naar een individuele ervaring die iets laat zien van een grotere waarheid.

(Zie slotbijeenkomst, <https://vimeo.com/16734934> vanaf minuut 56:00, let op bij 1:01.)

Zij hecht aan persoonlijke verhalen omdat dat het enige is waar je echt een uitspraak over kan doen. Ze vind niet echt weerklank in het gezelschap waarin grote analyses de boventoon voeren. Ik heb het moment wel altijd onthouden omdat het ook inspireerde. Extreem inzoomen en iets echt, maar dan ook echt, proberen te begrijpen.

Als collega onderzoeker weer leerzaam. Het geeft ook een ander gevoel om hierin mee te gaan omdat je er zomaar iets magisch kan gebeuren, de artistieke ervaring en ontmoeting is nooit ver weg.

4. Observaties uit de interviews:

Tilburg

Doret: eerste interview, positieve ervaring. Ze vond de studio af entoe vaag maar de waarde van de studio als plek om stil te staan was me door haar verhaal direct heel duidelijk.

Esther: komt vanuit muziek, heeft een andere beleving van ruimte, heeft het als enige over de akoestiek van de studio.

Dirk: bijzonder, is net begonnen als docent, en heeft dus geen pre-corona-ervaring als docent. In deze bizarre werkelijkheid als kunstvakdocent starten, hoe bepalend is dat?

Irene: gaat heen en weer tussen behoefte aan controle en behoefte aan loslaten. "dan flap ik er iets uit en blijkt dat toch iets te zijn". Dat lijkt me een vrij essentiële ervaring, die mogelijk is gemaakt door de magie (?) van de studio.

Mirjam: gek interview om te doen. Krijg beter inzicht in de andere focus die Mirjam in het onderzoek kiest. Lyriek versus generaliseerbaarheid als onderzoeksdoel.

Kim: Fijn om te luisteren naar iemand die zo zorgvuldig en scherp formuleert.

Door kim veranderde mijn beeld van Mirjam als de Yoko Ono in dit verhaal, Kim gaf aan dat Mirjam toch wel vervangbaar was.

Rotterdam

Nadine: we bespreken en ervaren het verschil tussen online docent zijn vanuit huis en docent zijn op school. De rol van docent is ook in het interview minder voorop. Met huiselijkheid in beeld, het is meer een gesprek van mens tot mens. Activisme van de groep valt me op.

Sheila: zegt een paar keer dat de studio voor haar 'helend' was, en 'het voelde heel gezond met deze mensen'. De studio klinkt dan als een soort infuus waar je even aan kunt gaan liggen.

Mirjam: leuk om te zien dat je in zo'n gesprek toch echt weer op nieuwe ideeën komt, dat Mirjam oprecht opnieuw nadenkt bij een vraag die op zichzelf niet nieuw is.

Ruben: was in het interview een opvallend open persoon. Het muziekmoment op de zondagochtend was door hem als maker heel anders beleefd dan door de toehoorders.

Inge: brieven schrijven als mooie vorm van vertraagde communicatie. Is iemand die zich ook verplaatst in de rol van Mirjam.

Sanne: interview volgt nog.

5. Het verhaal van de Studio in Tilburg is het verhaal van vijf jonge gepassioneerde kunstvakdocenten die samen in een ruimte doken met hun voormalig docent en kunstenaar Mirjam van Tilburg. Daar probeerden zij de vraag te beantwoorden wat het betekent om kunstvakdocent te zijn tijdens een coronapandemie. De club kam wekelijks bij elkaar gedurende een maand. En ze maakten daarbij hun eigen verhaal doordat ze intussen ook op hun school werkten en hun leven leiden. En doordat ze elk een wandeling maakten met een eigen kunstenaar, kregen ze ieder andere input en werd het geheel nog rijker. Een belangrijk thema voor deze groep was het makerschap. In hoeverre ben je zelf nog kunstenaar terwijl je docent bent?

De groep heeft veel gepraat. In de gezamenlijke appgroep, het micrologboek liep dat gesprek tussen de ontmoetingen in, door.

Uitgangspunt voor de gesprekken in de fysieke studio waren de voorgesprekken, de zogenoemde wandelgesprekken met Mirjam.

Het maken/kunst als ingrediënt werd bewust opgezocht, ingebracht. Mensen namen kunst van huis mee. Tafels opzij, bewegen. En er was een ontregelende hond.

De maker ontwaakt.

6. Het verhaal van de Studio in Rotterdam

Kort voor de start van de studio, net voor de kerstvakantie, werd de harde lockdown als maatregel tegen corona bekend: de scholen gingen weer dicht en het openbare leven ook.

Na de kerstvakantie ging de studio van start. Duidelijk een ander moment in de coronacrisis dan de studio in Tilburg. De mensen in deze studio zijn meer geconfronteerd met de nood bij leerlingen die thuis verpieteren en de noodzaak om als kunstvakdocent een nieuwe rol op je te nemen. Om de studio ondanks verbod op samenkomen mogelijk te maken, werd in estafettevorm gewerkt, steeds in tweetallen doorwerkend op wat de voorgangers maakten. De muur waarop tekst en beeld verzameld waren, was de rode draad.

De studio had voor iedereen ook andere naam, voldoet aan verschillende behoeftes die je daarin terughoort.

Er is in het begin vooral heel veel verzameld, zonder conclusies te trekken. Op de zaterdagavond in het weekend waarin intens met elkaar gewerkt werd, werden daar in tape silhouetten aan toegevoegd. Die verbeeldde de verschillende houdingen die de kunstvakdocent ten opzichte van de coronatoestand en het werk en de leerlingen innamen. Ze plakten zichzelf op de muur, waren zelf de tape tussen alle blaadjes.

De volgende ochtend maakte Ruben muziek en dat lieten de anderen samen met de nieuwe muur op zich inwerken.

Er leek tot slot een soort activistisch moment in de studio te zitten. Op het afsluitende etentje waarbij de groep overigens niet compleet was, ontstond een collectieve ervaring van ernst en noodzaak om in actie te komen voor de leerlingen op school.

Mensen zijn tegelijk in de interviews huiverig om het activistisch te noemen. Wat ze in elk geval duidelijk meenemen is een scherpere visie op wie ze willen zijn in de school in deze bijzondere coronatijd.

Wat zomaar eens ook lang zou kunnen blijven hangen: Er waren twee vogels met belangrijke verbindende bijrol. En het muziekmoment met Ruben. Verschillend maar intens beleefd.

Bijlage 4 Interview protocol studio's

inleiding

Queeste totale doctoraatstraject:

Queeste naar professionalisering die kunstvakdocenten losweekt van het docentschap als efficiënte, productieve professional.

Vragen die op tafel lag tijdens studio (figuurlijk):

Welke invloed heeft de pandemie op onze professie kunstvakdocent?

Wat is een goed kunstvakdocent tijdens een pandemie? Wat hebben we dan nodig?

Start interview

5 min	kennismaken en opstarten welkom, fijn dat het zo snel kon ik ben ms en ik ben zzp-er in kunsteductie en doe ook onderzoek. door Mirjam vt gevraagd om ihkv haar doctoraalstraject de deelnemers van de studio's te interviewen. We zijn op zoek naar antwoorden op de vraag: wat is dit? Welke waarde heeft dit? Opname akkoord? aanzetten!
	Praktisch: we hebben een uur, moet je precies om 17 u weg of hebben we ruimte om een laatste zin af te maken en af te ronden op dat moment?
	Ok laten we beginnen Kun je iets over jezelf vertellen?
15 min	1. Geheel en samenhang onderdelen:
	1.1.Verhaal:
	Hoe noemden jullie het? Kun je aan mij vertellen wat jullie gedaan hebben?
	Wat is het verhaal van de studio
	Waar begonnen jullie en waar eindigden jullie? Wat maakten jullie tussendoor mee?
	1.2.Vragen om in te zoomen op verschillende onderdelen

	<i>Algemeen: Welk onderdeel heb je het meest deelgenomen? Wat viel je op of wat heb je gezien tijdens:</i>
	· Wandelinterview Mirjam
	· Fysieke studio (de bijeenkomsten in de ruimte)
	· Wandeling met kunstenaar
	· Whatsapp tijdlijn (inclusief micrologboek)
	Nu we alles zo hebben doorgelopen? Wat is het narratief? Wat heb je gezien?
na 20 min ongv hier zijn =>	(ff ademenhalen)
5 min	2. Pandemie
	Deze vragen lagen op tafel:
	Welke invloed heeft de pandemie op onze professie kunstvakdocent?
	Wat is een goed kunstvakdocent tijdens een pandemie?
	Wat hebben we dan nodig?
	<i>Hoe hebben jullie deze proberen te beantwoorden? Wat kwam eruit?</i>
	<i>Wat haal je uit de gesprekken over deze vragen? Is er nog iets dat nu rondzingt, voor de tweede lockdown?</i>
5 min	3. Kunst:
	<i>Waar was kunst in dit verhaal? Wat deed kunst in dit project? Hoe verhielden jullie je tot kunst? Had het een functie of een rol of deden jullie als kunst?</i>
5 min	
	4. Blik
	<i>Deed dit project iets met Jullie blik? Keek je zelf deze maand anders de klas in? En hoe was dit bij de anderen van de groep, denk je? Waren er momenten dat jullie speelden met je blik?</i>
	<i>Wanneer en wat gebeurde er toen? (kun je hier meer over vertellen)</i>
5 min	5. Tijd

<i>Scherm delen, agenda</i>	<i>Hoe ervaren jullie de tijd in deze gehele maand? Bijvoorbeeld; efficiënte tijd, kloktijd, toekomst, verleden, nu, onbepaalde tijd of tijd als duur, verspilde tijd. Bijvoorbeeld: Wat maakte de studiotijd verspilde tijd? Hoe ervaaarde je tijd tijdens wandelinterview met Mirjam / fysieke studio / wandeling met kunstenaar / whatsapp gesprek?</i> <i>Kun je voorbeelden noemen dat jullie tijdservaringen meer efficient waren en meer onbepaald?</i>
<i>(nu laatste 10 min)</i>	<i>(ff ademhalen)</i>
5 min	6. Groep
	Kun je iets vertellen over de groep?
	<i>Hoe gedroeg de groep zich volgens jullie? Waar komt de persoonlijke motivatie van de deelnemers vandaan?</i> <i>Wat maakte dat jullie mee wilden doen? Wat had je nodig, wat hoopte je te vinden?</i> <i>Was er hiearchie de in de groep? De rol van Mirjam, maar vooral ook de anderen?</i>
5 min	Afronding, tot slot: wat neem je mee? Dankjewel!!
60 min	klaar

Bijlage 5 Reflectie logboek 1 oktober 2020 – 1 maart 2021

Mirjam van Tilburg 17 maart 2022

In een logboek hield ik in de periode 1 oktober 2020 tot 1 maart 2021 drie keer per week bij wat ik deed, dacht en wat de belangrijke vragen en/of keuzes waren. Dit logboek van 55 pagina's was een poging om vast te houden in een periode die ik vooraf niet kon voorspellen. Het is een persoonlijk document en daarom niet openbaar. Het biedt inzicht in hoe ik keuzes maakte, over mijn eigen rol en perspectief in de periode dat de studio's plaatsvonden. Daarom vat ik de belangrijkste patronen samen.

In het logboek staan ook tekeningen. Deze is van 23 oktober 2020

Mijn rol in de studio's

In het logboek omschreef ik mijn rol in beide studio's concreet. Ik:

- bepaalde het beginpunt, de setting en de manier van documenteren voor onderzoek;
- was geen vormgever, uitgangspunt was dat de setting logisch volgde uit de gegeven situatie en niet af leidde;
- regelde vanalles via de academies, zoals prints of apparatuur;
- koppelde het gesprek terug aan vragen of observaties uit eerdere gesprekken;
- gaf aan als ik een opmerking van iemand anders opvallend of fascinerend vond;
- bracht mezelf mee. Ik vertelde over mijn eigen ervaringen en twijfels net als de mede-onderzoekers.
- liet groepsbeslissingen bij de groep liggen (zoals titel voor studio);
- hield vertrouwen en geduld in de mede-onderzoekers en proces;

- herinnerde de groep aan het einde van de studio: de studio duurt maar één maand;
- ging verder op de uitkomsten van deze studio als onderzoeker;

Het bepalen van het beginpunt vraagt nog wat toelichting, daarom een voorbeeld over keuzes hierin. Fragment is van 27 oktober 2020:

“Zo kies ik wel om hen eigen bestek en borden te laten meenemen, maar niet om samen IKEA tafels in elkaar te zetten. Dat had ik kunnen doen, maar dat vond ik teveel over IKEA gaan. Om dezelfde reden heb ik het karton weggegooid, ik vind het belangrijk dat ik niet het beeld oproep hoe ik die tafels in elkaar aan het zetten ben. Zelf bestek en borden meenemen past bij corona en is ook meteen een manier om die ruimte eigen te maken.”

Daarnaast vermeld ik in het logboek ook regelmatig hoe mijn eigen rol om overkwam. Dat was in beide studio's verschillend. Ik denk dat dit te maken had met de manier hoe de kunstvakdocenten zijn gekozen. De groep in Tilburg benaderde ik via studieleiders van Fontys Academy of the Arts. De groep in Rotterdam kende ik allemaal persoonlijk en kende mij dus ook al langer. Een ander onderliggend verschil is dat tijdens de studio in Tilburg de scholen open waren en tijdens de studio in Rotterdam er een harde lockdown was.

Tilburg	Rotterdam
Een aantal kunstvakdocenten zagen mij als bron van kennis. Ik was me er bewust van dat ik in de rol van senior werd geduwd.	Die senioriteit herkende ik niet in Rotterdam.
Noteerde ikzelf alternatieven om te kunnen omgaan met de maatregelen.	Kwam de groep zelf met alternatieven om met de maatregelen te kunnen omgaan
Schreef ik veel over onzekerheid over mijn eigen rol en de behoefte aan controle (zowel van mijzelf als van de kunstvakdocenten).	Schreef ik minder over onzekerheid over mijn eigen rol. Een van de redenen die ik hiervoor gaf was dat ik nauwelijks tijd had om na te denken omdat mijn kinderen thuis zaten.
Schreef ik over hoe de groep en ikzelf beoordelend keek naar de studio zelf in de eerste helft van de maand.	Schreef nauwelijks over hoe we de studio beoordeelden. Dat vertrouwen was er vanaf het begin af aan.
In de tweede helft van de maand laat ik het sturen en verlangen naar een uitkomst meer los en ontstaat een gezamenlijke blik.	Vanaf de eerste dag laat ik het sturen los. Ik ben moe, dwaal af in gesprekken en rommel maar wat aan. En er zijn drie kunstvakdocenten die uit zichzelf een leidersrol op zich nemen, daarvan was ik onder de indruk.
Ruimden we samen op en wisten af, maar verder schreef ik hier weinig over.	In Rotterdam was ik banger voor besmetting door het vieze sanitair en keuken in het gebouw. Hier voelde ik me verantwoordelijk voor.

Onzekerheid

Het viel me zwaar deze maanden. Is niet-weten een theoretisch thema in dit doctoraat, in dit logboek overheerste de praktijk van niet-weten. Dat gold zowel voor het doorkomen in de crisis als het uitvoeren van dit experiment in dit onderzoekstraject. Ik schreef over onzekerheid, en vroeg me af of ik dit wel (aan) kon. Regelmatig vroeg ik mezelf af of ik er niet mee moest stoppen; of kon ik misschien wegrennen? Was ik niet amateuristisch bezig? Hoe ging ik met deze onzekerheid om? Ik richtte me vooral op uithouden. Ik koos er regelmatig voor om me niet te laten leiden door onzekerheid. Ik sprak in het logboek mijn onzekerheid uit en koos er vervolgens bewust voor om toch door te gaan.

De doorslaggevende motivatie hiervoor was 'ontmoeten'. Zowel gedurende dit doctoraatstraject als door de maatregelen werd duidelijk dat juist ontmoeten een belangrijke waarde was onder dit onderzoek. Niet 'ontmoeten' was geen optie. In dit logboek schreef ik met regelmaat ook hoe moeilijk het was om elkaar te ontmoeten: "Het is hard werken om elkaar te vinden" (13 november 2020). Om me later af te vragen: "Is het nog wel ethisch om elkaar te ontmoeten?" (1 januari 2021) En een paar weken later concludeer ik "Het voelt alsof ons eigen lijf in de strijd gooien om elkaar te kunnen ontmoeten." (27 januari 2021) Het steeds toch doorgaan ondanks mijn onzekerheid kostte me energie: de studio's kwamen uit mijn tenen. Soms hielpen anderen hiermee, in de voorbereiding praatten vooral de partners van de academies me moed in, tijdens de studio's de kunstvakdocenten.

Crisis

In dit logboek blijkt dat de crisis mijn onzekerheid vergrootte in deze maanden. Maar de crisis heeft meer invloed op mijn rol. Allereerst stond ik zelf midden in die crisis en niet erbuiten. Ik had geen afstand als onderzoeker. Ik stoeide met thuisonderwijs aan mijn kinderen en met online onderwijs aan studenten. Ik was bang om long-covid te krijgen en kon alleen thuis echt ontspannen. Daarom reisde ik liever niet met de trein en bleef graag in Rotterdam. Elke week rommelde ik maar wat aan.

Daarnaast vond ik oprechtheid in deze maanden belangrijk. De vraag 'Wat is het goede om te doen in deze situatie?' was soms onmogelijk om te beantwoorden, en daarom nam ik vaak oprechtheid als waarde waar vanuit ik keuzes maakte. De nabijheid van mens tot mens is het een belangrijke waarde waar ik me aan vast hield. Geen grote gebaren, ervaringen of uitgewerkte ideeën breng ik in de studio, want ik vond dat de oprechte ontmoeting en mezelf meenemen het belangrijkste was.

Door de onvoorspelbaarheid van de crisis moest ik mijn oorspronkelijke plan van de studio's aanpassen. Dat deed ik door steeds na een persconferentie mogelijkheden te formuleren. Zodat ik snel kon schakelen. Maar dat improviseren maakte het lastig om te concentreren en regelmatig koos ik voor surfen in plaats van trechters. Dat vond ik zelf niet prettig. Ook koos ik uitstellen als strategie. De wandelingen met de kunstenaars zijn daarom minder groot geworden in de studio's. Bij het plannen van die wandelingen liep ik continue tegen onmogelijkheden aan en ik bleef twijfelen of dit niet teveel was in deze beperkende maatregelen.

Tot slot hadden de corona maatregelen als gevolg dat het experiment minder flexibel of organisch kon verlopen. Bijvoorbeeld: we hadden allemaal een eigen zitplek en kopje als we aan het werk waren. De studio's voelden ook meer als eilanden door de maatregelen. In Tilburg omdat er weinig andere huurders aanwezig waren, in Rotterdam omdat de school die ernaast lag dicht was. Interactie met de omgeving van de studio's was er daarom niet. En zelfs in tijd, de studio in Rotterdam moesten we vroeger afronden dan we wilden omdat er een avondklok was om 20.00. De crisis fixeerde de studio. In het logboek schreef ik regelmatig dat de maatregelen het minder aantrekkelijk maakte om te 'jammen'. Ik zocht naar een stimulans om dit toch te doen, dit kwam in beide studio's uit de kunstvakdocenten.

Bijlagen The New School Collective

Onderbouwing

Werkwijze

The New School Collective was de directe aanleiding van dit doctoraatstraject. The New School Collective verenigt docenten, pedagogen, kunstenaars, educatoren en architecten. In deze omschrijving komen achtereenvolgens de doelen, structuur, cijfers, motivaties, omschrijving van verhoudingen en soort groep, relatie met kernconcepten, mijn eigen rol en inzichten voor vervolg van dit onderzoek. In deze beschrijving zijn drie periodes te onderscheiden; 2013-2014 (mijn project), 2015-2016 (vereniging en TNSC On Tour) en hierna 2017-2018. In de periode mei 2018-december 2018 heb ik materiaal verzameld en gecodeerd en in kaart gebracht. In dit document zijn geen echte namen gebruikt, maar pseudoniemen.

Door mijn betrokkenheid bij The New School Collective (TNSC) zijn deze blinde vlekken waarschijnlijke valkuilen. Daarom werkte ik met tweede orde observaties. Deze observeren de observaties van de observeerder.

Welke tweede orde observaties heb ik toegepast bij de dataverzameling van case study van The New School Collective? Allereerst wordt dit promotietraject begeleid door twee promotoren die mijn observaties observeren, in zichzelf is deze constructie een tweede orde observatie. Om het effect hiervan te versterken, heb ik voor de case study deze peergroep uitgebreid met drie extra lezers die TNSC kennen, maar geen onderdeel van zijn. Ik observeerde divers materiaal. Zo werd o.a. de camera mijn eigen tweede orde observatie machine.

Tot slot de belangrijkste; met regelmaat zette ik anderen in om te observeren bij TNSC. De interviews liet ik door Eva Lemstra (onderzoeker cultuurbeleid) uitvoeren en transcriberen en wie er geïnterviewd werd, is bepaald door TNSC zelf. De moderatie van de convoking sessie werd gedaan door Marieke Stein (kunsteducatief onderzoeker). Bij de data die ik heb gebruik heb ik dus zoveel mogelijk gebruik gemaakt van observaties en teksten van anderen.

Mijn rol

Als initiatiefnemer en later conciërge had ik een duidelijke rol bij TNSC. Mijn rol in 2018 is vooral eentje van de eeuwige aanwezige. Sinds 2017 heb ik geen officiële functie meer, maar ik heb wel degelijk een rol. Ik heb een duidelijke stempel op manier van werken van TNSC. In de conceptuele ontwikkeling, en in de verbeelding, zo is mijn voorliefde voor metaforen duidelijk terug te zien binnen allerlei verslagen en presentaties.

Voor een aantal als oud-docent, voor anderen als initiatiefnemer en voor weer andere als invloedrijke speler in TNSC. In alle interviews ben ik als derde persoon onzichtbaar aanwezig. Soms zelfs als beoordelaar (*“Wat zal Mirjam ervan vinden dat ik dit zeg?”*), soms als degene die ze willen complimenteren. In de bijeenkomsten van 2018 was ik vooral aanwezig als participerende observeerder die voor koffie en thee zorgde. Daar viel ik soms uit, vooral als ik koos voor de vriendschap en persoonlijke relatie boven dit onderzoek.

Analyse

Het gebrek aan afstand maakt het lastig om te bepalen wat uitgelicht moet worden en wat niet. Ook tijdens het analyseren van de data uit de case study was het belangrijk om bewust om te gaan met mijn eigen betrokkenheid.

Een sleutelbron waren de interviews die Eva Lemstra voor mij uitvoerde. Deze heb ik axiaal gecodeerd door gebruik van tags. Ik heb op sleutelwoorden gezocht wat hierover de geïnterviewden vertelden. Zo kreeg ik een ander perspectief op de interviews, dit leverde mij een verschuiving in inzichten op en een beter perspectief op mijn eigen rol.

Ook heb ik TNSC vergeleken met de kenmerken van een professioneel leergemeenschap van leraren (voorbeeld Meetup010) en een kunstenaarscollectief (voorbeeld BHQFU) om zo mezelf te forceren om systematisch naar TNSC te kijken. Dit deed ik door de voorbeelden te bekijken en de topiclijst van de interviews op te bouwen vanuit dezelfde begrippen die ik baseerde op literatuurstudie: samen ontdekken, beginnen, zoeken, diletantisme en onbepaalde tijd.

Daarnaast heb ik bij de convoking sessie ook een externe gast gevraagd om te reflecteren op de sessie, om mij zo te wijzen op voor mij voor de hand liggende gewoontes.

Tot slot heb ik deze tekst laten lezen door vijf TNSC-leden en hier een gesprek over georganiseerd. Deze tekst is hierdoor genuanceerd door een vertegenwoordiging van

TNSC-zelf. Ik gebruik fictieve voornamen. Omdat de periode die hier beschreven wordt begon als anoniem collectief en bovendien lang is en veel mensen erbij betrokken waren, kies ik ervoor om de namen van TNSC te anonimiseren en zoveel mogelijk alleen met functie te benoemen. Alleen mensen die vanuit dit onderzoek of om een andere reden ingehuurd waren, zoals de interviewer of filmmaker benoem ik met hun eigen naam.

Impressies bijeenkomsten

TNSC 24uurs sessie RVC de Hef 15 - 16 jan.-2015

'Je komt van een ander universum aan in deze school en je weet meteen; dit wordt fundamenteel. In het begin wisten we nog goed wie we waren. Na het aantrekken van de overalls waren we over één team met een gedeelde betekenis.'⁶

'Het was één van de meest indrukwekkende ervaring van mijn leven. Het begon al met het feit dat we overalls aankregen, waardoor het in een keer niet meer uitmaakte waar je vandaan kwam en wat je functie was. Door de vele workshops en het voortdurende brainstormen met elkaar gingen we enorm de diepte in. Het ging ook maar door. We zaten met onze groep in een enorme flow.'⁷

Convoking sessie 9 okt. 2018

'Bij de start valt het op dat iemand de (school) kat en Hanna de pechvogel erbij haalt, want 'die horen erbij'. Geeft dit houvast? Is dit onderdeel van de rituelen? De setting is informeel met lekkers en koffie, goed verzorgd. Toch is de toon en inzet serieus en ergens ook onwennig, met externen. Het eerste gevoel is best high brow voor een outsider, er wordt gerefereerd aan eerdere acties, maar ook aan de functie van verschillende mensen binnen het collectief. Blijkbaar houden de verschillende typen elkaar in balans en halen elkaar ook weer uit balans wat de discussie levendig houdt en ook emoties oproept. De één kijkt praktisch, de ander vanuit boekenkennis, weer een ander kunstzinnig, pedagogisch of filosofisch. Er worden verschillende talen gesproken en de vraag is ook: begrijpt iedereen die taal? (incrowd - outsiders) Het lijkt of ieders inbreng gewaardeerd wordt, juist ook om het eigen karakter ervan. Er worden zelfs standpunten ingevuld vanuit de anderen die afwezig zijn. Blijkbaar omdat deze

---

⁶ The New School Collective (z.d.) *24 uur Sessie: De Hef*. Geraadpleegd op 11 januari 2018, van <http://thenewschoolcollective.com/24-uur-sessie-de-hef/>

⁷ Damen, S. (2015) *Impressies van leerkracht Naima Zeijpveld*. NVO Magazine, De pedagoog 03

afwezig blijkbaar toch bepalend zijn of meegewogen worden in de discussie of het gesprek.’⁸

Patronen

The New School Collective start een nieuwe school. Sinds 2013 vragen wij ons af; hoe zou onze ideale school eruitzien? De eerste jaren als gedachte-experiment tijdens allerlei projecten. In 2016 hebben we besloten de verantwoordelijkheid te nemen: We starten een nieuwe school. Hoe ziet die school eruit? Dat onderzoeken we terwijl we op weg zijn naar die stip op de horizon. Ondertussen bevragen de huidige functie van ‘de school’ in de maatschappij. Waar vindt onderwijs plaats? Hoe autonoom is ‘de school’? Is schooltijd verspilde tijd? Zijn de schoolmuren rekbaar? Uit hoeveel perspectieven bestaat een school? We gaan het gesprek aan met de kunsten. Verbeelding en fictie zijn geen spiegel van de realiteit, maar wapens om de wereld vorm te geven. The New School Collective verenigt docenten, pedagogen, kunstenaars, educatoren en architecten. The New School Collective is zelf een ‘experimentele collectieve school.’ Al onze activiteiten vinden plaats in de vrije tijd, want het Griekse scholé (σχολή) betekent onbepaalde tijd. We laten onze agenda thuis, maar nemen de wereld mee. Onze standplaats is Rotterdam, het netwerk nationaal en de verbeelding onbegrensd. The New School Collective werd door Mirjam van Tilburg geïnitieerd in 2013, in 2015 werd het een vereniging.’

Met deze tekst stellen we, The New School Collective, ons voor op onze website in 2018. Hoe zag dat begin er precies uit? Ikzelf initieerde The New School Collective in najaar 2013. Dat deed en bedacht ik niet alleen. Tijdens koffieafspraken tijdens mijn zwangerschapsverlof kwam regelmatig de vraag ‘Wat is een school?’ naar boven. En aangezien deze gesprekken met uiteenlopende mensen was, kwamen er verschillende antwoorden. ‘Daarom organiseerde ik een avond met soep en uitzicht over Rotterdam om hier verder over te praten. Mijn gasten waren [zeven] onderwijs- en kunstprofessionals uit Rotterdam. Die eerste avond was vreemd, het gesprek ging alle kanten op. Van voorbeelden van kunstprojecten tot pedagogische theorieën. De tweede avond vond plaats in een basisschool in een docentenkamer. Het was een avond waar we de anekdotes loslieten en deelden waarom we vonden dat er iets

---

⁸ Geschreven door educator Stedelijk Museum Schiedam en eenmalige gast bij TNSC als feedback.

moest veranderen in het onderwijs. We waren het er vooral over eens dat we tegen meet- en angstcultuur waren. Het was de avond dat het niet meer mijn project was, maar 'The New School Collective' ontstond, een groeiend web van docenten en kunstprofessionals die samen het fenomeen 'school' artistiek willen herdefiniëren. De avonden zijn altijd in de vrije uren van alle leden, dus wijn, kaasjes en chocola zijn de motor van de gesprekken.⁹

De initiatiefgroep ontmoette elkaar regelmatig in 2013 en 2014, op verschillende plekken. 'Er was veel ruimte om te praten en te mijmeren over wat een school is.' (interview Maartje) Meerdere personen hadden een belangrijke rol. Zo kwam Maartje met de naam en Victor gaf richting aan de vormgeving en strategie. In de eerste periode bleven we anoniem en twee jonge enthousiaste vormgevers werden ingeschakeld om TNSC een smoel te geven. Anna regelde dat we gratis een maandelijkse pagina kregen in Kunstzone, een vakblad voor kunsteducatie. We hadden een naam en we hadden referentiemateriaal, we maakten stellingen voor in het tijdschrift en we startten een openbare facebookgroep¹⁰ om uit te wisselen.

Het eerste grotere project waren de 24 uren sessies op twee VMBO middelbare scholen in Rotterdam. Deze ontstonden naar aanleiding van een open call van Stimuleringsfonds Creatieve Industrie. Tijdens deze sessies waren we met ongeveer negen deelnemers; drie leraren van de school, drie externen en drie leden van initiatiefgroep TNSC. De rest van TNSC organiseerde workshops van kunstenaars en de rest van het programma dat er beide keren anders uitzag. De deelnemers probeerden in 24 uur een reactie te ontwikkelen op de vraag van de school.

In 2015 ontwikkelde The New School Collective zich van mijn project tot 'een volwassen netwerk'¹¹. De 24 uren sessies leverde voldoende opbrengst op om een vervolgaanvraag te doen. De grootste projecten (en zichtbaar op website) in de aanvraag is het experiment van het collectief TNSC zelf en TNSC On Tour. In 2015 neemt TNSC de rechtsvorm aan van een vereniging met vier bestuursleden, met Victor als voorzitter. 'De Vereniging heeft ten doel het bevorderen van de ontwikkeling van onderwijs, educatie en kunst' staat er in de oprichtingsacte. Ik sta in deze notarisacte

---

⁹ Van Tilburg, M. (2015) *Wat is een school, eigenlijk? The New School Collective*, Kunstzone nr. 1

¹⁰ The New School Collective (z.d.) *Startpagina* [Facebookpagina]. Facebook. Geraadpleegd 12 april 2023, van <https://www.facebook.com/groups/thenewschoolcollective/>

¹¹ Citaat uit TNSC aanvraag van Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

als oprichter. Ook in de bijlage van het lidmaatschap, The New School Collective Code¹², staan het doel omschreven: 'The New School Collective onderzoekt, bevraagt en vernieuwt het fenomeen 'de school'.'

Naast de continuering van verschillende ontmoetingen, zoals bijvoorbeeld de reading group zijn er in 2016 twee momenten waar in latere communicatie vaak naar verwezen wordt. De samenscholing¹³ van mei 2016 waarin we als vereniging bepaalden wat 'onze stip op de horizon' werd. Centraal stonden drie pleidooien; één voor de collectieve school¹⁴, één voor de fictieve school¹⁵ en één voor de fysieke school¹⁶. Leden konden naderhand hun stem uitbrengen. De meerderheid van de stemmen was doorslaggevend; de 'stip op de horizon' werd een fysieke school. In totaal zijn er 2015 en 2016 drie doelen van de vereniging The New School Collective geformuleerd in officiële documenten:

- bevorderen van de ontwikkeling van onderwijs, educatie en kunst
- onderzoeken, bevragen en vernieuwen van het fenomeen 'de school'
- toewerken naar een fysieke school

Met dit laatste doel werd tijdens de Algemene Leden Vergadering van mei de geplande busreis in het najaar van 2016 ook ingekleurd. TNSC On Tour werd een oriëntatie op die fysieke school.

TNSC On Tour was een busreis door Europa. 'Het doel van deze groepsreis is het bezoeken van projecten/scholen in Europa waarbij vooronderstellingen over scholen ter discussie worden gesteld en/of waar collectiviteit gekoppeld wordt aan school. De 'On Tour' wordt samengesteld door de deelnemers'¹⁷ We bezochten scholen in België, Luxemburg, Italië en Duitsland die zeer gevarieerd waren en tegelijk maakten we elke dag ergens school. We waren met 14 deelnemers en een filmmaker.

---

¹² The New School Collective (z.d.) *The New School Collective Code*. Geraadpleegd op 12 april 2023, van <http://thenewschoolcollective.com/the-new-school-collective-code/>

¹³ The New School Collective (z.d.) *Samenscholing 3-2*. Geraadpleegd op 12 april 2023, van <http://thenewschoolcollective.com/samenscholing-3-2/>

¹⁴ The New School Collective (z.d.) *De collectieve school*. Geraadpleegd op 12 april 2023, van <http://thenewschoolcollective.com/de-collectieve-school/>

¹⁵ The New School Collective (z.d.) *De fictieve school*. Geraadpleegd op 12 april 2023, van <http://thenewschoolcollective.com/de-fictieve-school/>

¹⁶ The New School Collective (z.d.) *De fysieke school*. Geraadpleegd op 12 april 2023, van <http://thenewschoolcollective.com/de-fysieke-school/>

¹⁷ Citaat uit TNSC aanvraag van Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

In de documentaire van 66 min. door filmmaker Anthony van der Meer geeft hij zijn perspectief op de reis en daarmee op TNSC. In de laatste minuten van de film geeft hij inzicht in hoe hij denkt dat TNSC omgaat met de doelstelling om een fysieke school te starten:

Mark: 'We hebben nu mensen nu gevolgd die er niet alleen over praten, maar die het ook doen. En dat is wel super belangrijk: *doen*.'

Joost: 'Ik snap heel erg dat een buitenstaander het gevoel heeft van, begin nou gewoon die school. Pak nou gewoon die baksteen en pak een laag cement. Maar dat ervaar ik dus helemaal niet, want er wordt gezegd van 'start een fysieke school' en dan wordt er gesproken over een fysieke school. En dan wordt die nuance opgezocht en opgezocht en opgezocht, en dat lijkt nergens heen te gaan. En op een gegeven moment wordt er gezegd; en *dit willen we niet*. En dat is ook school. Dat is juist school. En er is al gebouwd, door alleen al het gegeven dat jij [filmmaker] meer inzicht hebt gekregen in.'

De laatste twee jaar die ik bespreek in deze casus zijn 2017 en 2018. In 2017 komt de documentaire Pauze!¹⁸ van TNSC On Tour in première en wordt genomineerd voor nationale onderwijsfilm. In 2018 ontstaat TNSC TV; een multi-perspectivisch middel om te reflecteren op onderwijsbijeenkomsten. In 2018 vindt er een verschuiving van communicatie via Facebook naar Whatsapp plaats. Dit is eveneens het jaar dat ikzelf mij richt op dit onderzoek en de TNSC daarop regelmatig aanspreek als casus. In najaar 2018 tijdens de convoking sessie en de interviews viel op dat de betrokken leden het doel niet als belangrijk ervaarden: 'Daar moet je mij niet over overhoren'

Er waren drie antwoorden die regelmatig terugkwamen:

- de onderwijsdiscussie aanzwengelen en deze levendig houden,
- eigen denken aanscherpen door samen te leren en reflecteren,
- TNSC heeft geen doel, we zijn zoekgericht. Het gaat om de interactie direct aangaan en de beweging zelf ('*net als een kunstervaring*' voegt Nicolette nog toe)

---

¹⁸ The New School Collective (z.d.) *Film*. Geraadpleegd op 12 april 2023, van <http://thenewschoolcollective.com/category/film/>

TNSC heeft verschillende doelen en de doelen verschuiven, doelen ontbreken. In één code zijn we wel consequent sinds 2015: 'De samenleving is bezig met consensus, maar zou bezig moeten zijn met dissensus.'¹⁹

Structuur

De structuur van The New School Collective varieerde in de jaren. Zoals vermeld is er sinds 2015 een bestuur van vier leden. In de periode 2015 tot 2017 was er een conciërge die de dagelijkse en informele coördinatie verzorgde. In 2016 waren er zeven conciërges tijdens de voorbereiding van TNSC On Tour, twee hiervan waren stagiaires. Na TNSC On Tour in 2017 werd de conciërge onderdeel van het bestuur. Van 'wildgroei aan ontmoetingen'²⁰ in de eerste fase' tot een structuur van drie samenscholingen per jaar met werkgroepen rond 2016. Naast deze willekeur zijn er wel een paar randvoorwaarden, structureringen en rituelen te noemen die langer bestaan dan een enkel jaar.

De rechtsvorm brengt met zich mee dat we minimaal één keer per jaar bijeenkomen tijdens een Algemene Leden Vergadering. Ook dienen we vanwege de rechtsvorm een financiële commissie te hebben. Er is een bankrekening. Daarnaast betaald elk lid eenmalig tien euro om lid te zijn. De uren die leden en bestuur in de vereniging stoppen is vrijwilligerswerk, het is niet het doel om winst te maken. Uit de code: 'Uren voor actie, geld is voor de administratie'

De bijeenkomsten zijn in Rotterdam, de meeste leden wonen en/of werken in Rotterdam. De grotere bijeenkomsten op iemands werkplek of in een café. Soms waren de kleinere bijeenkomsten bij mensen thuis, bijvoorbeeld de reading group. De geïnterviewden noemden daarbij ook het fysiek bij elkaar zijn als een voorwaarde: '[Het] collectief bestaat dankzij de aanwezigheid van mensen fysiek' (interview Nicolette)

Digitaal communiceren en werken we met email, google drive en whatsapp. In de eerste jaren gebruikten we Facebook; in 2015 berichten we hier bijna dagelijks zelf als leden, in december 2018 zijn dit voornamelijk reclame aankondigingen van evenementen van andere organisaties. Steeds meer leden zijn niet actief op Facebook. Tijdens de algemene ledenvergadering 2018 wordt besloten om één gezamenlijke

---

¹⁹ The New School Collective (z.d.) *The New School Collective Code*. Geraadpleegd op 12 april 2023, van <http://thenewschoolcollective.com/the-new-school-collective-code/>

²⁰ Van Tilburg, M. (2015) *Wat is een school, eigenlijk?* *The New School Collective*, Kunstzone nr. 1

WhatsApp groep te gebruiken in plaats van verschillende losse groepen. Sindsdien is deze WhatsApp groep de meest gebruikte digitale plek voor uitwisseling.

Analoge communicatie is ook levendig bij TNSC. Meerdere geïnterviewden verwezen naar het kladblok met haken en de dikke stiften als herkenbare terugkerende elementen. Op deze vellen noteren (zowel getekend als geschreven) we sinds 2014 onze gedachten tijdens belangrijke bijeenkomsten. Kunstenaar Berend gebruikte deze vellen ook voor al zijn getekende verslaglegging op TNSC On Tour. Deze vellen worden regelmatig ingescand en zijn terug te vinden op de website. Daarnaast initieerden duovoorzitters een project met ansichtkaarten opsturen naar scholen in 2018. Naast de kladblok omschrijven de geïnterviewden nog een aantal rituelen. Zo zijn we kritisch over hoe de tafels en stoelen staan, tijdens TNSC On Tour hebben we zelfs onze eigen stoelen gemaakt in bos onder het motto 'zitten waar het relevant is'. De belangrijkste is eten; de aanwezigheid van chocola met zeezout en caramel en een fles wijn. Uit TNSC On Tour groeide ook het gebruik van een koffer met daarin onder andere een vlag met 'school' erop, tijdens bijeenkomsten planten we een vlag en dan is op dat moment dat de school. Daarnaast zijn er twee knuffels; een poes (als verwijzing naar de onderwijsmuseum schoolkat) en een arend die 'Hannah' heet. Deze laatste verwijst naar zowel naar Hannah Arendt (haar denken neemt die een belangrijke plek in ons referentiekader²¹) als naar een pechvogel (dit is een vogel uit begin 19de eeuw die naar leerlingen werd gegooid die straf kregen, dit betekende dat je naar voren moest komen). Soms als je iets stoms zegt tijdens een bijeenkomst krijg je 'Hannah' naar je hoofd gegooid. In het gebruik van rituelen zijn we vergelijkbaar met Community of Practice leren waarbij de nieuwe deelnemers steeds dichterbij de oudgedienden komen.

Wie zijn we?

The New School Collective begon in 2013 met zeven initiatiefnemers. Destijds waren we anoniem. We hadden een facebookgroep en posters in een tijdschrift. Op de posters stonden geen afzenders, dus weinig mensen wisten wie we waren. Tijdens de voorbereidingen van de 24uurs sessies in 2014 zijn we onze naam gaan gebruiken. In december 2018 is er een bestuur van vijf leden en een whatsapp groep van twintig leden en een Facebookgroep van 1270 leden. Wie zijn we?

---

²¹ The New School Collective (z.d.) *Kader*. Geraadpleegd op 12 april 2023, van <http://thenewschoolcollective.com/category/kader/>

Iedereen werkt en/of woont in en om Rotterdam, iedereen is hoogopgeleid. De meeste leden zijn (oud) docent of student van de docentenopleiding beeldende kunst en vormgeving van de Willem de Kooning Academie Rotterdam. Van de twintig leden in de WhatsAppgroep in december 2018 zijn dit er negen. Daarnaast zijn er docenten van andere vakken, curatoren en educatoren van culturele instellingen, kunst- en onderwijsprofessionals die werken op zzp basis, kunstenaars en er is ook een betrokken wijsgerig pedagoog en een architect. Onze leeftijden variëren van 24 jaar tot 67 jaar, de hoeveelheid ervaring varieert even sterk. Er zijn actieve leden met gezinnen en zonder gezinnen. De diversiteit zit ook in soort blik op het onderwijs, zowel op *micro en macroniveau*. Een docent (micro): 'Kijk, nu is die leerling echt eigenaar van zijn leerproces, hij wil het zelf graag goed doen.' Een pedagoog (macro): 'Als de leerlingen tijdens schooltijd niet de straat op mogen, dan lopen er ook geen 'gewone' jongeren rond op straat. Dat is een probleem voor deze wijk.'²²

Om enigszins een indruk te geven van de ontwikkeling van de vastgelegde functies binnen The New School Collective hier een overzicht in de verschillende fases.

Initiatiefnemers 2013	Bestuur en conciërges 2016	Bestuur 2018
Hoofdredactie Kunstzone	Directeur Kenniscentrum Cultuureducatie Rotterdam	Docent Engels RVC de Hef
Coordinator MA kunsteducatie PZI	Architect	Coördinator IMC On Tour & Art Educator
Curator Education & Theory, Witte With Center of Contemporary Art	Curator Education & Theory, Witte With Center of Contemporary Art	Kunsteducator
Docent VO (kunst)	Docent VO	Docent Willem de Kooning Academie
Hoofd Educatie TENT	Student DBKV	Projectleider Museumnacht & Art Educator
Directeur PO	Student DBKV	
Docent DBKV*	Student DBKV	
	Docent Leisure Management WdKA	
	Programmameider VO Kenniscentrum Cultuureducatie Rotterdam	

*Docentenopleiding Beeldende Kunst en Vormgeving, Willem de Kooning Academie, Hogeschool Rotterdam

Motivatatie

Er is geen eenduidig doel omschreven in de verschillende uitingen. Een activistisch concreet doel is dus geen reden om je aan te sluiten bij TNSC. Waar komt de motivatie van de deelnemers vandaan? En, wanneer werkt The New School Collective motiverend (is deze succesvol) en wanneer niet (falen we). Voor de motivatie start ik bij de persoonlijke motivaties van de geïnterviewden in 2018 en een kleine enquête van de voorzitter in juni 2018.²³ 'Persoonlijke motivatie is de belangrijkste

²² Citaat uit TNSC aanvraag van Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

²³ Ik ga ervan uit dat die persoonlijke motivaties in de jaren 2015-2018 zijn veranderd en verschoven, maar dat is niet helemaal te duiden. We hebben in het jaar 2015-2016 mensen laten opschrijven wat ze komen 'halen' en 'brengen' bij TNSC. De manier van omschrijven is dusdanig raadselachtig dat hier geen duidelijke indeling uit te

randvoorwaarden bij dit collectief' (interview Nicolette). Er worden drie persoonlijke motivaties genoemd:

- *Betrokkenheid*; oftewel gevoel van gemeenschap. 'Zoals ze zijn gewoon onvoorwaardelijk. Alles wat iedereen inbrengt wordt gerespecteerd en dat vind ik heel fijn.' (Interview Narmina)
- *Eigen ontwikkeling*; inspiratie, boeken lezen, zinnige gesprekken. 'ontwikkelen van een kritische houding [...] is een keer een andere bril op zetten' (interview Maartje)
- *Verandering in onderwijs*; Experimenteren en samen maken. 'Ik wil helpen om het huidige systeem te door breken' (interview Pim)

De laatste motivatie wordt ook regelmatig negatief benoemd, zo omschrijft Nicolette 'de resultaat gerichte mensen haken af. [...] Ik heb niet zo zeer de motivatie om iets met TNSC te bereiken'

De motivatie als groep analyseer ik uit de convoking sessie in november 2018. Tijdens deze sessie brachten we gezamenlijk in kaart wat we als faalmomenten (de-motivatie) en succesmomenten (motivatie) ervaren. (zie bijlage B) Allereerst leek er een overeenstemming over het nut van herbezinning op de visie en de successen en het falen van het collectief.²⁴ Dat zegt iets over de fase waar het collectief zich in bevindt, maar ook over ons geloof in dat TNSC het goed en fout kan doen. Dat is opvallend, want in verschillende stukken pleitten we ook voor de noodzaak van falen.

Daarnaast de diversiteit van faalmomenten en succesmomenten. Ze worden concreet, abstract of getekend omschreven en er worden vele elementen genoemd.

Toch zijn er wel drie rode draden te herleiden.

- *Acties*. Hoewel door slechts een paar van de leden genoemd als persoonlijke motivatie is dit wel de duidelijkste groepsmotivatie. De groep haalt motivatie uit projecten die lukken en vind het frustrerend als ideeën niet van de grond komen²⁵. Er zit een gat tussen de persoonlijke motivaties van hierboven en de groepsmotivatie.

---

halen is. Wel is duidelijk dat veel van de leden uit deze periode nu niet meer lid zijn, de motivatie is nu weg. Verder is duidelijk dat dit geen eenduidig beeld oplevert.

²⁴ Dit inzicht volgt uit de reflectie Marieke Stein op de convoking sessie

²⁵ Tijdens de afsluiting van de convoking sessie kwam dit tot een confrontatie. De groep werd door binnenkomst Victor meer resultaatgericht en plannenmakerig en hierdoor kwam veel energie en enthousiasme los bij de

- *Beweging* is een belangrijk motivatie, beweging in het gesprek, in de ontmoeting, in het onverwachte van dat moment en in de speelsheid. Daartegenover werkt stilstand en het volgen van een agenda, oftewel het 'moeten' demotiverend. Moeten versus willen.
- *Verbeelding en humor*. Vooral terug te vinden in de manier van noteren (tekeningen en metaforen). Verbeelding en humor verbinden met onderwijs is voor de groep een belangrijke motivatie. Dit sluit aan bij de speelsheid en beweging uit het eerste punt.

Er wordt een duidelijk gevoel van betrokkenheid beschreven en ook de behoefte aan verandering van het onderwijs (bijvoorbeeld aan de meetcultuur, of de behoefte om leerlingen in mallen te drukken) is TNSC niet vreemd. (Interview Pim)

Zoekgericht vaste kliek

Uit de interviews met TNSC leden kwam geen eenduidig beeld van de soort groep. Ze herkenden zich niet in een ui-cirkel model (zie bijlage C). Andere metaforen uit de interviews zijn:

- 'In een **keuken** heb je natuurlijk van alles. De pannen la en de voorraadkastjes met eten en ehh de koelkast en de bestek la. Ik denk dat TNSC een van die kastjes is of een van die onderdelen is. [...] We zijn een onderdeel van een groter geheel en tegelijkertijd hebben we dat grotere geheel nodig maar zitten we toch nog te veel in een eigen kastje. [...] die actieve leden zijn dan de kruiden en de peper en het zout en de degene die allemaal individueel iets heel anders inbrengen.' (interview Nicolette)
- 'Ik zie zo'n **slinger plant** voor me, alles door mekaar en even belangrijk. Er is geen verschil tussen bestuur en lid. [...] Een soort slingerplant luchtig de wind waait, waar je doorheen kunt blazen, bloementjes kunnen groeien en het kan even helemaal stilliggen' (interview Narmina)
- 'Ik zie het als een **druppel inkt** die uit je pen valt waar je dus niet weet waar het terecht komt. [...] Er zijn wel meerdere druppels die vallen maar [...] het is niet voor mij is het niet heel vast.' [...] je zou het ook wel als een **zwerm spreeuwen** kunnen zien (interview Pim)

---

groep. Op dat moment kwam de frustratie bij Esther naar boven: 'daar gaan we weer, allemaal plannen en ideeën maar er gebeurt toch weer niks mee.'

De bovenstaande metaforen geven aan dat het ui-cirkel model niet werkte omdat deze te voorspelbaar en ook te los van zijn omgeving is voor de geïnterviewden. Ze omschrijven alle drie een samengesteld, onvoorspelbaar voorwerp dat duidelijk verbonden en afhankelijk is van zijn context als metafoor voor The New School Collective.

In 2015 is er gekozen voor de rechtsvorm vereniging, omdat hierbij het collectief (de leden) in de rechtsvorm de baas zijn en hiermee de gelijkheid in de groep gewaarborgd is. Iedereen die meerderjarig is kan lid worden van de vereniging. De onbegrensde van het collectief vinden we ook wel eens frustrerend: als alles kan en mag en iedereen kan aansluiten, wat is het dan?²⁶ Door meerdere geïnterviewden wordt de gelijkheid benoemd als de kracht van TNSC, zowel in de projecten²⁷ als onder de leden. Is er dan geen hiërarchie in The New School Collective? Hoe zien die verhoudingen eruit? Een belangrijke element van The New School Collective is vrije tijd. Alle organisatie gebeurt in de vrije tijd, alleen externen kregen af en toe een vergoeding vanuit de subsidie. Soms krijgen conciërges een kleine vrijwilligers vergoeding als er veel werk is. Maar binnen The New School Collective is geen hiërarchische relatie vergelijkbaar met werkgever en werknemer.

Er is wel een duidelijk verschil in verhouding op het gebied van verantwoordelijkheid. Er is een bestuur met voorzitters en er waren stagiaires. Als een lid een formele functie accepteert, dan dient die ook de verantwoordelijkheid te nemen. Dat kan ook zijn als je een werkgroep op je neemt. Pim noemt dit toevallig leiderschap: 'Er is een moment waarop je denkt daar pas ik bij en dan stap je wat meer naar voren. Even later is er iemand anders die wat meer naar voren stapt of dan doe je een stapje terug.'

(Interview Pim)

Daarnaast is een belangrijk element hoe privé en werk door elkaar lopen. Sommige leden wonen bij elkaar in een huis, we komen regelmatig bij elkaar thuis en vooral in de fase na de tour zijn veel vriendschappelijke relaties ontstaan. Een vast groepje gaat na bijeenkomsten nog even naar een café. Opvallend is ook dat de interviews persoonlijke gesprekken werden. De geïnterviewden deelden allerlei persoonlijke afwegingen en queeste met de interviewer. The New School Collective wordt gezien als een groep mensen die dichter bij privé staat dan bij werk.

---

²⁶ Dit inzicht volgt uit de reflectie Marieke Stein op de convoking sessie

²⁷ Damen, S. (2015) *Impressies van leerkracht Naima Zeijpveld*. NVO Magazine, De pedagoog 03

Daar zit ook een andere kant aan. Doordat er vriendschappen zijn (ontstaan) tussen de leden die deelnamen aan de projecten, is er een duidelijke scheiding met mensen die hier niet aan deelnamen. *'het is fijn is een soort van vaste kliek te hebben'* (Interview Esther) Tijdens de algemene leden vergadering van 14 juni 2018 zoenden bijvoorbeeld alle aanwezige leden elkaar, behalve Pim, hij kreeg een hand. Er is dus een duidelijk hiërarchisch verschil tussen vriendschap en niet-vriendschap.

Er is een duidelijk verschil in gezag. Bijvoorbeeld in nieuwkomers en oudgedienden en weinig of veel ervaring. Zo zegt Victor tijdens de ALV van 14 juni 2018 twee keer 'mijn advies als oud-voorzitter zou zijn...'. Een nog duidelijkere verwijzing naar CoP is de opmerking van Mark op diezelfde avond; *'Penningmeester? Dat kun je leren On The job.'* Zo zegt Esther in 2016 tijdens TNSC On Tour *'ik voel me echt een supergup'*²⁸ Mijn rol als oud-docent van een aantal leden is hierin ook merkbaar, hier zal ik later dieper op ingaan. Dit gezag ontwikkelt zich wel in de jaren. Zoals bij Esther die als duo-voorzitter in 2018 zegt in haar interview: *'ik [zou] nu niet meer zo snel zou zeggen ik voel mij een super gup [...] dat is daarna wel minder [geworden].'*

In de interviews is iedereen erover eens, iedereen kan auteur zijn of initiatief nemen. Eigenaarschap van TNSC kun je zelf oppakken. Hier zit geen hiërarchie in, dat is vooral heel vrij en los. Dat maakt het lastig, want niemand *'spreekt elkaar aan om meer regie en eigenaarschap op te pakken.'* (interview Pim). Dat het je vrij staat om initiatief te nemen, betekent niet dat je niet kan falen of dat je geen fouten kan maken. Er is een ongeschreven (gedeeld) beeld in wat goed of fout is, wat succesvol en falen is. Een beschrijving hiervan volgt later. Daar hebben we zelfs een ritueel voor: het gooien van de pechvogel Hannah.

Hoewel de rechtsvorm gelijkheid van leden suggereert, zijn er wel verschillen op gezag te herkennen. Daarin lopen privé-relaties en TNSC-relaties dwars door elkaar, dit zorgt voor een sterk incrowd gevoel. Toch is het ook geen sterk hiërarchisch collectief te noemen. Leden hebben geen financiële relatie, niemand is de baas. Ze worden niet aangesproken op hun professie maar op hun fascinatie; als liefhebber. Iedereen kan initiatief nemen, daarmee is het een read/write collectief.

Of zoals Pim het formuleerde: *'er is wel een bestuurtje... maar ehhh er zit een stukje anarchie in'*

---

²⁸ Van der Meer, A. (2017) *Pauze!* [Film] The New School Collective

Taal en tijd van The New School Collective

Taal

Zoals al uit de doelen en de motivatie van de groep blijkt, trekt TNSC voortdurend dingen in twijfel, en stellen er vragen bij. (interview Nicolette) Dat maakt ons regelmatig ambigue in ons taalgebruik, bijvoorbeeld in de interviews; twintig keer het woord toeval gebruiken en afsluiten met 'ik geloof niet in toeval'. Of 'erg zoekend in het leven zijn' en vervolgens het zoekgerichte van TNSC roemen. Of, dat we houden van speelruimte op avonden dat we bij elkaar komen, maar ondertussen wel een agenda hebben voor die avond. We houden van woorden die in beweging zetten, niks vastzetten en alles open laten, maar vinden het vaak moeilijk om dit echt te accepteren of naar te handelen. Ambigue, anarchistisch, dissensus, continue in twijfel trekken. Het is doodvermoeiend, maar we houden niet van een mal.

Tijd

Het belangrijkste inzicht dat deze casestudy mij opleverde ging over de ervaring van onbepaalde tijd. Al vanaf het eerste moment halen we het Griekse woord 'σχολή (school) aan dat iets als onbepaalde tijd betekend. Een paar beschrijvingen uit de interviews uit 2018: 'zeeën van tijd', 'intensieve capsule van tijd', 'vrije tijd' en een 'stukje opgerekte afgebakende stukje tijd'.

In 2014²⁹ geven we aan dat we met onze activiteiten de manier hoe school omgaat met tijd willen bevragen. 'Is school verspilde tijd?' is een van de eerste vragen uit 2014. In 2016 schrijft Nicky Heymen³⁰ voor het vakblad KunstZone hier een artikel over. *'Het verspillen van tijd: een geheim curriculum binnen de school. [...] Het is noodzakelijk gegeven voor onze maatschappelijke ontwikkeling en een wapen tegen een onnodig productief bestaan.'*

Deze vraag reist met ons mee tijdens On Tour. In de documentaire Pauze! (2017) hiervan is een sleutelmoment gereserveerd voor het antwoord van een leerling op de vraag 'Wat maakt schooltijd verspilde tijd?' *'Door alles meteen goed te doen.'* Dat sluit aan bij de visie van Pim (interview 2018) over maatwerk en tijd in het onderwijs, laat leerlingen met verschillende snelheden door het onderwijs gaan.

---

²⁹ Uit TNSC aanvraag van Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

³⁰ Heijmen, N. (2016) *Is schooltijd verspilde tijd*. Kunstzone 5

We hebben ook moeite met onbepaalde tijd. De reden die geïnterviewden noemen waarom initiatieven in 2018 niet van de grond komen, is met name tijd. We komen zelf onbepaalde tijd tekort en een groot gevoel van moeten. Ook tijdens de bijeenkomsten in 2018 is er weinig ruimte voor onbepaalde tijd, er is meestal weinig ruimte voor onbepaalde tijd, er is elke keer een agenda. Narmina weet niet meer wat onbepaalde tijd voor TNSC betekent: *'omdat ik nu gewoon geen tijd heb al heel lang'*

24uur sessies en TNSC on tour

Deze onbepaalde tijd werd door de geïnterviewden vooral gevoeld tijdens de 24uurs sessies en TNSC On Tour. Daar ervoeren en ondervonden we het effect van verandering in tijd op het leren en denken en onze eigen vorming.³¹ Daar werd onbepaalde tijd een sociale bepaalde tijd, die afhangt van de onvoorspelbare interacties van de anderen. Daarom richt ik eerst het vergrootglas op een van die projecten, om vervolgens weer terug te komen naar het grotere geheel.

“Met name toen ik daar weg fietste en dat je daar 24 uur met mensen bij elkaar bent en vraagstukken bekritiseerd en bevraagd en oplossingen probeert te zoeken. Dat er eigenlijk geen verschil meer is tussen dag en nacht en dat tijd niet meer bestaat. Ik vond het bijna magisch wat er dan gebeurt met je als mens. Die 24 uur waren een opgerekt afgebakend stukje tijd.”

Educator Museum

“Je komt van een ander universum aan in deze school en je weet meteen; dit wordt fundamenteel. In het begin wisten we nog goed wie we waren. Na het aantrekken van de overalls waren we één team met een gedeelde betekenis.”

Pedagoog

“Sindsdien zie ik de school en de leerlingen met andere ogen.[...] Leerlingen zagen mij tijdens de lesuren in mijn overall, ze zagen het koepeltentje waarin ik de nacht door zou gaan brengen en zeiden: Mevrouw u bent gek. Ik merkte dat ze het vreemd vonden, maar dat ze er tegelijkertijd respect voor hadden.”

Leraar

---

³¹ Citaat uit verantwoording subsidie TNSC van Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

In 2015 initieerde TNSC een 24 uren sessie op een VMBO in Rotterdam. Ons dagelijks leven werd tijdelijk onderbroken met 24 uur onbezette tijd - stukje opgerekte tijd (interview Maartje), we waren een groep met negen onderwijs- en kunstprofessionals; leraren van de school, kunsteducatoren van culturele instellingen en een pedagoog. Na het aantrekken van de overalls waren we allen gelijk (artikel De Pedagoog), we waren liefhebbers van onderwijs, we wilden deze school verder krijgen. Anderen hadden de startsituatie van de 24 uur bedacht. We sliepen in tentjes in de gymzaal en brainstormden - er mocht dissensus bestaan - 's nachts over de toekomst van deze specifieke lege school die normaal gevuld is. Om drie uur 's nachts kregen we een wandeling door een van de probleemwijken van Nederland van kunstenaar Jeroen Kusters. Hij liet ons de wijk ervaren als een bos, waar allerlei fictieve dieren leefden. Hierdoor destabilliseerde (interview Narmina) hij onze blik op de wijk, van probleemwijk naar een fictief bos vol ecologische patronen.

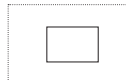
In de bovenstaande omschrijving en citaten - die vergelijkbaar is voor TNSC On Tour - komen een aantal aspecten samen, waarvan de belangrijkste zijn: we werden aangesproken als liefhebbers, er was een fysieke en ontworpen startsituatie en essentieel was de kunstenaar als destabilisatie van de orde zoals die in de groep leefde.

Bijlage 6 Convoking sessie TNSC

Falen betekent voor TNSC....

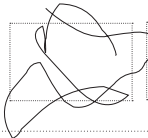
Big time falen! We krijgen niemand meer mee met wat voor activiteit dan ook. Het stopt of Het blijkt dat wij alleen veel tal hebben, maar geen doent zat erop te wachten.	stille door afwezigheid alleen / individueel	Als we falen... Dan is iedereen of hetzelfde (of ergen) of de laatste heeft zwaar plaatsgevonden, maar dan door iets of iemand anders.	R.I.P. TNSC (maar is dat wel zo?)
Bijeen praten/onderzoeken zonder beweging in 't systeem onderwijs verandering betrouwenheid gevolgen nul/hoofpassing	Een gefaald TNSC is gesloten, pragmatisch en met duidelijke agenda	Wanneer falen we? Als we ons verplicht voelen om te komen naar TNSC. (lees als we onderdeel van beleids agenda zijn) (lees als we niet durven te stoppen)	

SAAI

Succes betekent voor TNSC ... (think big)

betekenisvol onderwijs ontworpen vanuit praktisch gedrag door het onderwijs gevolgd door leerlingen vormgegeven vanuit wensen & needs	Wat betekent het voor TNSC als we succesvol zijn? Hoe ziet succes eruit? De landelijke discussie over onderwijs is vol verbinding, lef en humor.	Als docenten over het curriculum heen kunnen kijken en denken. Elk jaar hierin oplossen. Er uitwisseling ontstaat (is er natuurlijk al...) maar dus TNSC als oever, dat eigenlijk...	Als beweging, niet te grijpen
Voor jezelf of (ook) voor de ander? /met	Een succesvol TNSC is een op te roepen inzage in hoe het ook (niet) zou kunnen zijn.	Hoe ziet succes eruit? We hebben een interventie handboek dat groeit omdat we zelf interventies bedenken en uitproberen. Deze interventies worden door heel NL opgepikt en uitgevoerd. Het groeit, het experimenteert. Het inspireert!	

SAMEN
ACTIE
ONDERWIJSDISCUSSIE
& VERBEELDING
VRIJE TIJD

INGRUPPEN
WEGGAAN
KIJKEN

ZITTEN WAAR HET
RELEVANT IS, EN
UITBESTEDEN WAT
IRRITANT IS

Faalmomenten

TNSC kwam niet van de grond door ruzie. De ideeën kwamen niet samen	S Initiatief tonen grotere vlek worden de leidinggevenden maken acties genereren antwoorden geven bestaat falen?	W Weten hoe het zit iets vastzetten agenda bijvoorbeeld: elke week 1 ding (of het laten ontstaan als het komt & moment daar is)	F TNSC on tour Website Bubble Convoking session werkgroepen Worm meeting Samenschooling Facebook Film
Misavslagen / faalmomenten - Zaken niet op tijd regelen - als ideeën niet of half uitgevoerd worden - als anderen niet enthousiast zijn (brr, bijf hi jezelf) - De Facebook die 'titelstaat' - wanneer ik vergeet dat we vanuit de kanten zijn en niet vanuit een instantie - de film on tour (spiegert niet hele maal af waar het over ging) - moeten	F Faal moment - Film Screenings - PB - Amateurs versuutkomst - Fysieke school - frustraties over productieve kracht event op schiedok & LUCA - Doorkijken - Innowed zijn	F Faal moment - Parkingday oproep - Collectief op whatsapp in de praktijk - momentum laten waaien? - nog geen nieuw groot project / jaarbater - minder betrokkenheid met scholen bijv. 24 uren, etc.	

Succesmomenten

S TNSC on tour Website Bubble Convoking session werkgroepen Worm meeting Samenschooling Facebook Film	Succesmomenten - op tour (pausen) - durven om hele communicatie openbaar in what's app te zetten - 14 perspectieven in een bus - mono sessies - bubble sessies (lezen) - oordeel opschorten & proberen te luisteren - nieuwe betuurdheden	S ontmoeting - samen dromen - wat zou - wat kan - dromen delen - open plek voor discussie (uit de weg) - (be) vragen & (re) acties oproepen - kennis/delen - keuzes weloverwogen mogelijk maken (iets van alle kanten bekijken)	Succesmomenten - samenschoolingen (bijv. natuur- tent en welk) - kaarten die opgevoerd worden :> - On tour (de reis) - wanneer ik weer geïnspireerd wordt - wanneer ik voelde ik initiatief kan - "mag" nemen en voel er verantwoordelijkheid
Succes momenten - gesprekken aan tafel - Reading group - Bus on tour - Normatieve onderwijsfilm - Artikelen - Samenschoolingen - Spontaan zijn - Julie - VMO sessies 24 - TNSC TV - Rituele opbouwen - Daily tale	Succes - tour - heel veel gesprekken, delen, vragen, luisteren - meer deelgenoten - 1 week intensief samen vertragen - tijd willen besteden - lezen en delen - belanghebbenden - niet falen	Succes - TNSC TV - kort en doelgericht - al was het doel wazig. - HUH	

Resultaat convoking sessie 9 oktober 2018 onder begeleiding van Marieke Stein.

Bijlage 7 Soorten data TNSC

Hieronder een overzicht van de data voor deze case study.

Documenten

The New School Collective bestaat sinds 2013 en sindsdien zijn er allerlei documenten gemaakt. Variërend van artikelen tot notulen van algemene ledenvergadering, van columns tot website teksten. De documenten die ik onderzoek zijn opgeslagen als officiële documenten of openbaar beschikbaar.

Foto's

Vanaf het allereerste moment in 2013 zijn er foto's gemaakt tijdens bijeenkomsten en evenementen. Deze foto's kunnen veel feitelijke informatie geven. Wie waren bij welke bijeenkomst aanwezig? Welke uiterlijke kenmerken van de deelnemers zijn er? Hoe zien de ruimtes eruit waar TNSC elkaar ontmoet? Wat vindt TNSC belangrijk dat wordt vastgelegd?

Video

Naast foto's zijn er ook video's gemaakt, vooral van het project The New School Collective On Tour (2016) is veel materiaal. Dit video materiaal geeft inzicht in gedrag en reacties op elkaar. Echter, omdat dit niet continue wordt gedaan is het minder bruikbaar.

Social Media

Er zijn social media posts in Facebook, en in besloten whatsapp groepen. Hier zal ik alleen in globale zin, op patroonniveau, gebruik van maken. Bijvoorbeeld dat in 2013 Facebook werd gebruikt voor het uitwisselen van referenties en de toon informeel was, terwijl in 2018 het meer aankondigingen van evenementen zijn en de toon formeler is.

Veldnotities

De veldnotities de uit periode mei t/m december 2018 geven mij de ruimte om gedrag, inclusief dat van mezelf, te noteren.

Bijlage 8 Topic lijst interviews TNSC

Afgenomen door Eva Lemstra

Fase 0. Vooraf

Wie, waar en wanneer interview afgenomen. Welke bron is gebruikt.

Fase 1. Context geïnterviewde:

- Naam, leeftijd, functie in werkzame leven
- Levensgeschiedenis in grote lijnen (kinderen geen kinderen, welke scholing ontvangen, etc)
- Professionele biografie
- Professionele missie (projectie lange termijn)
- Welke beeld heb jij van het systeem kunst en systeem onderwijs? Kun je dit kort toelichten?
- Sinds wanneer verbonden bij TNSC? Hoe zou je je eigen relatie tot TNSC willen omschrijven?

Fase 2. Feitelijke gegevens typologie TNSC:

- Wie is de groep? Waar kan ik deze groep positioneren? Leraren? Kunst?
- Wat de gebruikelijke introductie van deze groep volgens de geïnterviewde?

Fase 3. Inhoudelijke topic lijst

Initiatief

Waar komt het **initiatief** en eigenaarschap van TNSC vandaan?

Hoe zag dit momentum eruit?

Reageert dit initiatief op een mogelijkheid of probleem uit de publieke zaak?

Is hier verandert sinds gestart in 2013?

Wat is hun projectie van goed onderwijs?

Waar komt de persoonlijke motivatie voor deelname uit voort?

Samenstelling (zie bijlage)

Hoe ziet de samenstelling van de TNSC eruit?

Kun je hier een metafoor voor geven/tekenen?

Is er een ui een bruikbare metafoor (zie voorbeeld)? Zo nee, loslaten!

Is er een kerngroep (vijf tot tien deelnemers), deelnemers (50 – 100 deelnemers), kennissen?

Graag tekenen en eigen positie in dit geheel aangeven.

Randvoorwaarden

Hoe zien de randvoorwaarden eruit voor TNSC?

Is er een vaste plek waar ze bij elkaar komen of juist niet?

Hoe communiceert TNSC met elkaar en naar buiten?

Hoeveel tijd kost TNSC voor de geïnterviewde?

Is het betaald of onbetaald?

Zijn er vaste objecten/materialen die steeds terug komen?

Wat hebben jullie minimaal nodig om te kunnen werken?
Zijn er voorzieningen die belangrijk zijn om te weten?

Samenwerking

Hoe **werkt** de groep samen? (Verschillende niveau's van samenwerking bespreken: Wissel je vooral uit? Deel je ervaringen? Ontwerp je ook samen?)
Kan iedereen binnen TNSC auteur zijn?
Wat is de organisatie structuur?
Is er sprake van hiërarchie?
Hoe zou je het leiderschap typeren?
Hebben ze rituelen samen?
Hoe zien deze eruit?

Motivatie

Hoe werkt de **motivatie** van de TNSC?
Anders gezegd; waarom blijven jullie dit doen?
Wat let je om te stoppen?
En, is dit veranderd afgelopen jaren?
Zijn er doelen geformuleerd?
Of is improvisatie het leidende begrip?
Is de groep resultaatgericht of zoekgericht?
Als er al een doel is, is dit dan vaardigheden te ontwikkelen voor werk of culturele identificatie?
Wat is voor jou het meest betekenisvolle succes van TNSC?
En welk falen van TNSC moet jij het meest bij fronsen?

Leren

Is het doel van deze TNSC **leren**?
Hoe ziet dit leren eruit?
Is leren toevallig of gepland?
Haalt TNSC je uit je eigen (beperkte) focus? Of stimuleert TNSC je in je eigen flow?
Hoe stimuleer je referentiekader?
Wat is jullie gedeelde repertoire?
Draagt de TNSC bij aan het de-privatiseren van je beroepspraktijk?

Taal

Welke functie heeft taal in TNSC? Gedeeld vocabulair of niet? Gedeeld narratief of niet? En, heeft zich dit ontwikkeld afgelopen jaren?

Fase 4. Kernconcepten

Hoe geeft de groep vorm aan 'onbepaalde tijd'?
Hoe geeft de groep vorm aan 'samen ontdekken'?
Hoe geeft de groep vorm aan 'dilettantisme'?
Hoe geeft de groep vorm aan 'beginnen'?
Hoe geeft de groep vorm aan 'zoeken'?

Voorbeeld ui-cirkel vorm:

